

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Modstandskampen 1940 - 45

2 · April 1999

Gestapofanger
Krigssejlere
Modstandsfolk

SAMMENSLUTNINGEN
AF DANSKE FANGER
FRA FRIHEDSKAMPEN
1940 - 45

HORSERØD
FRØSLEV
DACHAU
HANNOVER-STÖCKEN
NEUENGAMME
SACHSENHAUSEN
STUTTHOF
BUCHENWALD
THERESIENSTADT
RAVENSBRÜCK

Modstand - vist nytter det...

Modstandskampen 1940 - 45

Gestapofanger Krigssejlere Modstandsfolk

Sammenslutningen af danske fanger fra Frihedskampen 1940-45

Formand: Villy B. Jensen, Lindevej 12, 3200 Helsingø. Tlf. 48 79 45 91.

Sekretær: Solveig Skjøtt, Dalsø Park 128, 3500 Værløse. Tlf. 44 48 56 74.

Kasserer: Harry Henriksen, Sennepsmarken 11, 3060 Espergærde, Tlf. 49 13 16 80.

Bestyrelse: Helge Hansen, Harry Rasmussen, Johs. Damsgaard, Birgit Krasnik
Fischermann, Peter Møller Madsen, Erik Jensen, Lillian Olsen og Kaj Christensen

Indlæg dækker ikke nødvendigvis foreningens eller redaktionens synspunkter.

Kammeraternes Hjælpefond

Selvejende institution, stiftet 1945

Formand: Hans Andersen, Sløsevej 19, 4894 Øster Ulslev. Tlf. 54 86 55 59.

Næstformand: Mogens Dyre, Kærvej 14, 6400 Sønderborg. Tlf. 74 42 86 26.

Sekretær: Aase Beck Eigenbroth, John F. Kennedys Plads 4, 9000 Aalborg. Tlf. 98 12 32 31.

Kasserer: Poul Brandt, Glerupvej 19, 2610 Rødovre. Tlf. 44 91 13 72.

Angående ophold i Kegnæs-huset (7 sengepladser, adresse: Flejmosen 6, Østerby, 6470 Syd-Als, tlf. 7440 5342), rettes henvendelse til sekretæren: Aase Beck Eigenbroth.

Tilsynsførende: H. P. Skjoldborg, Skovbrinken 9, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 57 07 eller eventuelt Erik Hauberg, Holballe, Tandslet, 6470 Sydals, tlf. 74 40 76 32.

Fangesammenslutningens Rekreattionsfond

Fonden, der er stiftet af SAMMENSLUTNINGEN AF DANSKE FANGER FRA FRIHEDSKAMPEN 1940-45, yder støtte til rekreationsophold for tidligere fanger og andre invaliderede fra frihedskampen.

Ansøgningsskema kan rekvireres hos formanden: Villy B. Jensen, Lindevej 12, 3200 Helsingø, eller i de enkelte foreninger. Der kan bevilges støtte på indtil 75% af rekreationsopholdets samlede pris, dog max. kr. 6.000.

Der ydes støtte til ophold på egentlige rekretionshjem, kuranstalter, sanatorier etc. Til ophold af mere feriemæssig karakter kan der ikke bevilges støtte.

Ansøgningsskemaet skal ved indsendelsen være udfyldt således, at samtlige spørgsmål er besvaret. Den i skemaet nævnte dokumentation skal være bilagt. Originale bilag vil blive returneret sammen med besvarelsen.

Da bevilgede beløb ikke kan udbetales til ansøgeren, men kun til rekreationsopholdets arrangør, må skemaet indsendes i så god tid, at svaret kan være fremme, inden betaling for opholdet skal finde sted. Det må påregnes, at behandlingen af ansøgninger i fondens bestyrelse tager omkring 14 dage.

Neuengamme Foreningens Rekreations- & Hjælpekasse til fordel for Frihedskampens Ofre

Adresse: Anna-Lise Clausen, Æbeløgade 1, 4., 2100 København Ø, tlf. 39 17 78 60, hver tirsdag mellem kl. 11.00 og 13.00.

Midlerne fra salg af frimærker med overpris, til fordel for frihedskampens ofre og deres minde, udgivet i anledning af 40 års dagen - 4. maj 1985, uddeles til rekreationsformål eller -hjælp i særlige trangstiftede. Beløb kan søges af danske statsborgere, der er - eller vil kunne anerkendes - i henhold til lov om erstatning til besættelsestidens ofre § 1a. Anmodning om ansøgningsskema sendes til ovenstående adresse.

ABONNEMENT, BLADREGNSKAB OG ANNONCER

Dagmar Mørk Jensen
Damms Teglgård 20, 1 th
6200 Aabenraa
Tlf./fax. 74 62 71 14
Giro 62 0 32 56

REDAKTION

Kaj Christensen
Sdr. Fasanvej 53, 4 th
2000 Frederiksberg
Tlf. 38 19 68 06
Ansvarshavende

Birgit Krasnik Fischermann
Gl. Vartov Vej 29, 2tv
2900 Hellerup
Tlf. 39 62 83 55

TRYK

Fjerritslev Avistryk A/S

TIL ABONNENTERNE

Bladet vil udkomme i månederne februar, april, juni, august og november. Stof der skal med i bladet skal være inde på redaktionen den 1. i måneden umiddelbart før.

PRIS

100,00 kr. i 1999.

Modstandskampen 1940 - 45

Gestapofanger
Krigssejlere
Modstandsfolk

2. 1999

*Modstand -
vist nytter det...*

Modstandskampen 1940 - 45

Gestapofanger Krigssejlere Modstandsfolk

Organ for S sammenslutningen af danske fanger
fra FRIHEDSKAMPEN 1940-45

Buchenwald-klubben
Dachau-klubben
Landsforeningen Erhvervshæmmede fra Frihedskampen
Landsforeningen af Gestapofanger fra Besættelsen
Hannover-Stöcken-gruppen
Horserød-Foreningen
Landsforeningen af kz-fanger fra Neuengamme
Ravensbrück-gruppen
Sachsenhausen-foreningen
Stutthof-foreningen
Theresienstadt-foreningen
Krigssejlerne

Nr. 2

1999

5. årgang

Laurids Rosendahl

– kompromisløs – en ildsjæl i fangenskab

Laurids Theodor Rosendahl var en af de store skikkelser i den esbjergensiske arbejderbevægelse. Han blev født i 1879 i nærheden af Randers, og familien flyttede først til Fredericia og senere til Esbjerg.

Her arbejdede Rosendahls far som fyrbøder ved englandsbådene, indtil han fik en postrute mellem Varde og Starup.

Faderen fik det ordnet, så Laurids kom i lære hos fabrikant Svenning i Vejen, hvor han også blev udlært.

Allerede som lærling var han fagligt og politisk interesseret, og han blev medlem af Socialdemokratisk Ungdoms Forbund (SUF).

Under indtryk af de revolutionære begivenheder i Rusland i 1917 var Laurids med til at stifte forløberer for DKP i 1918, bl.a. sammen med Martin Andersen Nexø.

I 1923 valgtes Rosendahl som formand for smedene i Esbjerg, og samme år var han primus motor i oprettelsen af det lokale DKP.

Fagligt og politisk var han med til at præge udviklingen i Esbjerg, især i sidste halvdel af 30'erne. Sømandsstrejken i 1934 medførte en kraftig venstredrejning af byens arbejderbefolkning, noget der stadig præger de faglige og politiske traditioner i Esbjerg.

Laurids Rosendahl blev medlem af byrådet i 1937 og sad der, til han blev arresteret i 1941. En af hans mærkesager i byrådet var en omfordeling af udgifterne til gas og elektricitet. Rosendahl kunne fra sit arbejde som gasaflæser dokumentere, hvordan småkårsfolk, der kun brugte lidt gas, betalte målerafgift. De rige, der brugte meget strøm, betalte ingen afgift. Altså en indirekte skat på de dårligst stillede.

Rosendahl stillede forslag i byrådet og fik forholdene ændret. Det tog han keglere på, og hvis ikke partiet var blevet forbudt i 1941, ville det have oplevet en markant fremgang ved de følgende kommunalvalg.

Det følgende er en beskrivelse af Laurids Rosendahls skæbne under besættelsen, som han delte med mange andre kommunister og andre, som var uretmæssigt interneret.

Den 22. juni 1941 – det er søndag, og Laurids Rosendahl har været til gudstjeneste i metodistmenigheden. Der var arrangeret et større stævne, hvor bl.a. Laurids' broder skulle prædike.

Mens familien sidder ved søndagsbordet kommer naboen frk. Bjørn og ringer på. Hun er oprevet og opfordrer Laurids Rosendahl til omgående at fjerne alt, hvad han har stående af kommunistisk og russisk litteratur.

»Nej, frk. Bjørn. Jeg har intet at skjule, og min samvittighed er ren!«

I det samme ringer det igen på døren, og uden for står to statsbetjente. Det er et par læseinteresserede herrer, for da de er færdige, har de næsten fyldt en bil med bøger og pjecer. Rosendahl må følge med i arresten. Her møder han sine to partikammerater, Søren Hansen og Einer Hansen,

Laurids Rosendahl på kontoret i Smedenes Fagforening, Jyllandsgade, Esbjerg.

der på det tidspunkt var formand for partiet i Esbjerg. 1)

I et lukket salatfad føres arrestanterne mod et ukendt mål. Betjentene vil ikke svare på fangernes spørgsmål, men gennem et lille hul i de maledede vinduer kan Rosendahl se, at de er på vej gennem Ribe. Det gør ham urolig.

Skulle de mon udleveres til de tyske myndigheder ved grænsen? Til deres overraskelse bliver de bragt til Toftlund arresthus. Overraskelsen er også stor hos den lokale politimester, der forbløffet spørger Rosendahl: »Hvad vil De dog her, hr. Rosendahl?«

»Jeg er, sammen med mine to kammerater, Deres fange.«

Nu starter en længere procedure med forhør og rapporter til Rigspolitichefen og Justitsministeriet.

Mest bemærkelsesværdigt er, at fangerne opholder sig i arresten fra juni til august, uden at der afholdes et grundlovsforhør.

I slutningen af august 1941 overføres de til Københavns Politigård sammen med andre fanger, der er arresteret i det syd- og sønderjyske område. Her kommer de omsider i »grundlovsforhør«, dvs. alt er tilrettelagt på forhånd, og fangernes protester tages ikke til følge - forsvareren forholder sig tavs.

Grundlovsbruddet, der var ensbetydende med landsforrædderi, begået af danske politikere og den højeste juridiske sagkundskab, var en realitet.

Nu overføres fangerne til Hørsørdlejren, hvor de indkvarteres fire og

fire på hvert kammer. For den 62-årige Rosendahl betyder det søvnproblemer, og han taler med sine kammerater om at blive overført til Vestre Fængsel. De forsøger at få ham fra det, men Rosendahl står fast på sit. Med lægens godkendelse overføres han til sygeafdelingen på Vestre Fængsel, sandsynligvis i løbet af oktober 1941.

Udefra arbejder familien ihærdigt på at få Laurids Rosendahl løsladt. Det fremgår af et notat i sagsmappen, at bogtrykker Kristian Rosendahl den 17.12.41 har anmodet om udvidet besøgstid hos broderen.

I første omgang fører det ikke til noget. Derfor henvender Kristian Rosendahl sig til en nær ven af familien, bibliotekskonsulent Jørgen Banke, og beder ham om at besøge justitsminister Thune Jacobsen. Hvordan samtalen har forment sig, kan vi kun gisne om....

»Hr. justitsminister, jeg anmoder Dem om at løslade Laurids Rosendahl. Hans helbred er ikke godt.«

»Som De ved, har Folketinget vedtaget loven om forbud mod kommunistiske foreninger og deres virksomhed, derfor kan jeg ikke som justitsminister sætte mig ud over gældende lov.«

»De ved vel, at Rosendahls helbred er dårligt, og hans alder taget i betragtning, burde man her gøre en undtagelse.«

»Der er tale om personer, som er interneret på grund af samarbejde med fremmede magter, og som derfor er en

trussel mod statens sikkerhed.«

»Er det Deres alvor?«

»Jeg ser ingen mulighed for at imødekomme Deres anmodning.«

På vej ud af døren vender Jørgen Banke sig om og siger med henvisning til den barmhjertige samaritaner:

»En levit gik forbi. Farvel, hr. justitsminister!« 2)

Nu går der flere måneder uden nogen udsigt til forandring. Først den 6. juni 1942 hentes Laurids Rosendahl til Politigården til en afhøring af to kriminalbetjente fra Københavns Opdagelsespoliti. Dette forhør var meget betydningsfuldt, fordi Rosendahl blev tilbudt løsladelse på baggrund af en lægeundersøgelse. Betingelsen var, at han skulle afsvære sig sin politiske tro og overbevisning.

»Men ser De, det vil jeg ikke!« svarede Laurids Rosendahl og fortsatte: »Hvis jeg kommer til Esbjerg, sætter jeg mig op i byrådssalen, og jeg forlanger, at mine kammerater, Søren Hansen og Einer Hansen løslades sammen med mig!«

Betjentene: »Så kører vi Dem tilbage til Vestre Fængsel, hr. Rosendahl.«

»Kør væk!«

Af en notits fra den 6. juni 1942 fremstiller kriminalbetjentene det således: »På forespørgsel oplyste han, at han ikke vil nedlægge sit mandat som byrådsmedlem i Esbjerg, ligesom han heller ikke ønsker at blive løsladt, uden at han er lige så fri en mand som før han blev interneret.«

Nu begynder der en livlig sagsbehandling i Justitsministeriets 3. kontor. Rosendahls stejle holdning ser ud til at have voldt embedsmændene besvær. Ifølge sagsmappen var der modstridende opfattelser af, hvad man skulle stille op med fangen.

Endelig den 18. august hentedes Laurids Rosendahl til afhøring af de samme kriminalbetjente, denne gang på Vestre Fængsel. Her blev han tilbudt at blive løsladt til Folkekuren i Hald, med henvisning til overlæge Bangs lægejournal fra Rigshospitalet.

Denne undersøgelse gjorde Rosendahl ringere end han var.

Rosendahl havde inden afhøringen fået godkendelse af den illegale partiledelse på Vestre Fængsel, der opfordrede ham til at tage imod tilbuddet.

Det må have været en forunderlig oplevelse efter mere end et års indespærring at rejse gennem landet og komme til det naturskønne Hald ved

Viborg. Her modtoges han af overlægen selv, der efter at have undersøgt ham, stiltfærdigt bemærkede:

»Gør en rask mand af ham, men gør det langsomt!«

Rosendahl har beskrevet, hvordan Kuren blev hans andet hjem, og hvordan han lærte personalet og de øvrige beboere at kende.

Efterhånden som Rosendahl kom i behandling, fik han det bedre, og i det omfang han kunne magte det, deltog han i det illegale arbejde. Det sker fortrinsvis ved fremstilling af illegale blade, der så fordeles ved hjælp af kurerer. Det må have krævet et vist mod, for en del af »Kuren« var beslaglagt af den tyske besættelsesmagt. Et panserjægerkompagni havde nedgravet anti-luftskytskanoner i ly af kuranstalten, og en del af »Kuren« blev også anvendt som lazaret for den tyske værnemagt.

Alligevel kunne Rosendahl færdes rimeligt frit, og han rejste bl.a. til Varde. Her mødtes han med skrædder Arne Laursen fra Esbjerg, der var forbindelsesled til den esbjergensiske modstandsbevægelse.

Den daværende formand for smedene i Esbjerg, Viggo Petersen, har efter krigen beskrevet, hvordan han førte en livlig korrespondance med Laurids Rosendahl. Hvis denne brevsamling en dag skulle blive offentlig tilgængelig, kan den sandsynligvis fortælle, om Rosendahl havde indflydelse på de bevægende begivenheder i Esbjerg i august 1943.

Efter kapitulationen vendte Rosendahl hjem til Esbjerg og genoptog sit

arbejde som formand for smedene. Ved folketingsvalget i 1945 indvalgte Rosendahl som DKP's repræsentant, med et meget flot stemmetal. Efter valget udtalte Rosendahl til DKP's blad, Folkets Røst:

»Valget fortæller os, at arbejderne klart har gennemskuet hele Socialdemokratiets tågetale, at det var os, der ikke ville samling. – Ja, det var os, der ville, og det var den danske arbejderklasse, der ville. Den var vi i kontakt med under valgkampen, som vi var det før. Og det tør jeg sige, at det Kommunistisk Parti efter valget med hele vor forøgede kraft vil sætte alt ind på at være i den nøjeste kontakt med, hvad der rører sig i folket til gavn for arbejderne og småårsfolk.«

Men folketingsarbejdet lå ikke for Rosendahl. Han savnede sine venner i Esbjerg, og debatterne i byrådssalen. Sandsynligvis har den træge form på Christiansborg ikke lige været Rosendahls kop te. Han beskrev daværende statsminister, venstremanden Knud Kristensen med følgende ord:

»Det mest trekantede menneske, jeg har kendt, og stædig som en kariolhest!« 3)

Det var derfor en lettelse, da Folketinget blev opløst ved valget i 1947, og Rosendahl kunne hellige sig arbejdet i fagforeningen.

Laurids Rosendahl var formand for smedene i 31 år, fra 1923 til 1954. Han var en respekteret formand langt uden for sin egen kreds. I sine erindringer skriver tidligere forbundsformand Hans Rasmussen:

»Han var en ilter og brændende sjæl, der blev Esbjerg-smedenes centrale skikkelse. Han kæmpede for sine kammerater med en fantastisk ildhu. Rosendahl er en af dem, der afgørende har været med til at forbedre smedenes vilkår.«

Sammenfattende kan man sige, at regeringen den 22. juni 1941 forsøgte at sætte DKP ud af spillet. Det skete, som i Esbjerg, ved at arrestere de mest fremtrædende faglige og politiske tilidsmænd for partiet.

Det lykkedes ikke, og DKP blev, i forbund med andre, til den væsentligste kraft i modstandsbevægelsen. Det førte senere til bruddet med samarbejdspolitikken den 29. august 1943.

Laurids Rosendahl var en af de mange internerede kommunister, der ikke lod sig kue. Selv om han var sygdomsmærket, optrådte han værdigt over for sine fangevogtere, og den afpresning, han reelt blev udsat for.

Det må vække til eftertanke, at baggrunden for kommunisternes internering den 22. juni var en registrering foretaget af det danske politi, der udleverede en kopi til tyskerne.

I 70'erne blev DKP igen registreret, bl.a. ved hjælp af Arbejderbevægelsens Informations Central, for derefter at blive udleveret til den amerikanske efterretningstjeneste CIA.

Der er åbenbart nogen, som ikke har lært ret meget af historien.

Noter

1) Einer Hansen blev efter krigen formand for jord- og betonarbejderne i Esbjerg.

2) En levit er et medlem af Levi stamme.

3) En kariolhest - en hest, der spændes for en tohjulet enspændervogn.

Kilder:

I forbindelse med udgivelsen af DKP Esbjergs jubilæumsbog »Folkets træ – Kampens træ« undersøgte jeg, om der fandtes noget materiale om de kommunister, der blev arresteret den 22. juni 1941.

Efter mere end et års anstrengelser lykkedes det at få adgang til 6 navngivne sager i Justitsministeriets 3. kontor, heriblandt Laurids Rosendahls sag.

Journalist Leif Larsen har været behjælpelig med at finde frem til Laurids Rosendahls sag, nr. 1941-1959

Efter mere end 1 års indespærring i Horserød og Vestre Fængsel blev Rosendahl »interneret« resten af besættelsen på Hald Kurbad.

i Justitsministeriets 3. kontor, udlånt af Rigsarkivet.

Interview med Laurids Rosendahl fra 1964 med stemmearkivet, i privateje.

Billedmaterialet fra Folkekuren er udlånt af Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

Folkekuranstalt ved Hald 1922-47, udgivet af Dansk Røde Kors.

Interview med Viggo Petersen i maj 1990, optaget af Søren Federspiel, Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Lars U. Thomsen

Mit livs logbog

af skibsfører kaptajn J.G. Holm, Nordby, Fanø, 1996

2. kapitel

Den 22. marts 1942 var vi igen på Reykjavik Rhed med konvoj og kul fra England til Siglufjord. Efter nogle timers ophold fik vi tilladelse til selv at sejle videre. Kl. 2100 passerede vi Svartuhöfti, og den 23. marts ved to-tiden havde vi landkending af Stálbergshuk på Islands vestkyst. I løbet af formiddagen blæste det op med sne fra øst ud af land, så navigationen blev så som så med vore vanlige krydspejlinger af diverse fjeldtoppe og fjeldskråninger i linie. Ved middagstid havde vi den sidste sikre position ved pejlinger af land og nu begyndte vinden at dreje mere nordlig tiltagende til storm med uigennemsigelig sne, med andre ord sigtbarhed 0,0. Skipper og andenstyrmand, jeg sagde hunden, bestemte os til at heade for Hesteiri fjord med vinden og snestorm ret i måsen. Da vi havde sejlet distancen til fjordmundingen, kunne vi høre på vore damphyl fra fløjten på skorstenen, at disse gav genlyd fra fjeldene. Nu var vi der, men vanddybderne var så store, så vi måtte tage chancen og fortsætte helt ind i bunden af fjorden. Ved 17-tiden var fjorddistancen på det nærmeste udløbet, vandet var nu smult, maskinen blev stoppet, og siden sat på deadslow. Under idelig håndlodning gled vi så sagte videre, og kl. 17.30 brølede skipper til mig: – Lad gå bagbord anker og stik villig med. Og nogle minutter senere: – Lad gå styrbord anker.

Begge ankrene fik hold og efter en kort bakning, lå vi på plads helt inde i bunden. Ja, da det klarede, lå vi i bogstaveligste forstand i bunden af Hesteiri fjord, så vil lige netop kunne svinge klar af fjeldene inde i fjordens allerinderste spids. Jo, navigation by guess and by God, at its best! Gamle

»Lilian« og dens besætning var igen mirakuløst reddet.

Efter udlosningen af kullene gik vi tilbage til Reykjavik Rhed for ordrer. Her havde stormen rigtigt lavet ravage. Flere skibe var strandet på, jeg tror, den hed Flateiriøen lige uden for Reykjavik havn og Hafnarfjörður lige sønden for. Det var især gået ud over skibe fra Amerika med krigsmateriel, så resultatet blev, at vi lastede en last stykgods fra et af disse strandede skibe i Hafnarfjörður.

Ofte stod vi halve dage i plørende, isnende regn og fortøjede, og når dette måtte opgives, så ud til søs og ride vejret af indtil næste forsøg, for at få de forbaskede fisk ombord, men det skulle gøres, for vore englændere hjemme i gamle England skulle jo have kalorier for at føre Hitlers forbandede krig til den ende, den skulle have. Sådan en kold mørk nat eller dag, jeg husker ikke mere hvad, kom jeg op til mægleren for at bestille mere last. Jeg skuttede mig og bandede stygt over mørket og vejret, og da jeg havde forrettet mit ærinde, spurgte han om, jeg læste bøger. Ja, mange, svarede jeg. Så vi diskuterede forskellige titler, og pludselig rakte han over på boghylden efter en bog og spurgte, om jeg havde læst den. Det havde jeg ikke, for bindet var falsk og indeholdt tre flasker whisky. Flinke mand, vi fik os en ordentlig syp - finsk for drink!

Engang i en af konvojerne vi var i, torpederedes S/S »Flora« ved Vestmannaøerne, så vidt jeg husker, var han efternøler, så vi mærkede ikke noget til det, kun at vi fik at vide, at alle var blevet reddede, da vi kom til Reykjavik Rhed for ordrer.

Året 1942 gik med Islandssejlads, som vist før fortalt, og vi havde jo deroppe et pusterum fra krigen. Det

havde vi til gengæld ikke nede i England og Skotland, hvor byerne efterhånden mere og mere kom til at ligne ruinhobe.

I mange af småbyerne langs Themsens, når vi var på værtshus og få os en pint of beer, foregik det på bedste beskab i ruinerne, når der ikke var air raids, og nede i ølkældrene, når luftalarmen lød. Engang, da jeg i London var i teater, blev der luftalarm midt under forestillingen, og fra scenen fik publikum at vide, at det nok var sikrest at blive indendørs indtil all clear, så skuespillerne fortsatte programmet. Det blev den længste forestilling, jeg nogensinde har overværet, men også nok den sjoveste, for i løbet af aftenen, da skuespillerne var kørt trætte, satte de sig ned i parkettet og strikkede og sov, og hvad man ellers kunne få tiden til at gå med, mens diverse amatører fra publikum underholdt på scenen. Og i sandhed, der var mange talenter, både inden for sang og akrobatik og meget andet. Ved midnatstid blev det all clear, og jeg skyndte mig ombord gennem de mørke ruingader. Selvfølgelig for jeg vild og måtte henvende mig til en Bobby. Flinke mennesker de briter, han fulgte mig til enden af sin »Beat« og overlod mig til en anden, og så fremdeles til jeg var nede ved gaten til Tilburry dock, hvor »Lilian 1« lå. Gatepolicen spurgte: – What ship. På svar »Lilian 1« svarede the big Bobby på syngende Cockney dialekt: – What, do you call that a ship, I call it a fucking rowing boat.

Tilburry er docken for alle Storbritanniens kæmpelinere, og vi var eneste skib i dokken

Var man på indkøb i byerne dernede, kunne man, bedst som man gik mellem de ca. to meter høje ruinhobe, pludselig være involveret i en hel bataljon solda-

ter, der kom stormende ned fra ruinerne, over gaden og over på den anden side. De legede ikke krig, de var i krigsøvelser og forberedelser til the real thing. I 1941 efter evakueringen fra Dunkerque foregik dogfights højt til vejs med diverse nedskydninger af fly og beskydning af piloterne i faldskærmene. Til tider måtte man i timevis sidde i air-raid-shelter, dersom man ikke i farten kunne finde ned i de mere hyggelige værtshuskældre.

Engang i Blyth, hvor 1. mester og jeg hyggede os ombord som de eneste, resten af besætningen var i land, blev vi efter værtshustid ved 22.30 tiden revet ud af hyggen ved høje kvindeskrik og skrål. Kulpieren, vi lå ved, var nærmest savtakformet, altså med en lang kaj, ud fra hvilken der var en række brohoveder, således at »Lilian 1« lå langs fire af disse brohoveder, der sammen med skibssiden og den langsløbende kaj, dannede store ca. 100 kvadratmeter åbninger. En flok fulde polakker fra et skib, der lå længere ude end os, var kommet gående langs pieren og pludselig faldt en af deres damer ned i en af disse åbninger ned i havnen. Chieffen og jeg for ud, jeg ned af en stormlejder, og fat i damen, en tovende om livet på hende og ved fælles hjælp fik vi hende ombord, inden hun druknede. I kabysen fik vi hende ved hjælp fra en anden polsk frue klædt af og tørret tør. Hun var i øvrigt højgravid, så varme både udvendig og indvendig var nødvendig. Til alt held havde jeg a shot in the locker (en flaske rom). Medens vi sørgede for alt dette, for de polske officerer, som hun tilhørte, ombord efter tørt tøj til hende, så hun i løbet af en halv times tid med de andre kunne fortsætte ombord i eget skib.

Inden vi var kommet under spout, havde vi ligget fortojet ude i havnens bøjer, og da der om aftenen kom besked om, at vi skulle forhale, var der kun chieffen og jeg ombord. Da jeg ikke ville have, at der skulle sættes plet på os danske, forhalede jeg selv skuden op gennem havnen. Chieffen satte steam på og agerede spilmand, medens jeg sørgede for forhalingen, ved at lade bådmændene skifte wirerne fra bøje til bøje. Når vi hev ind forude, havde jeg wirerne agter på pullerterne med så får tørrer om disse, at vi lige akkurat kunne hive så kraftigt, at disse selv slækkede den nødvendige wire med. Efter fire bøjesæt på den var passerede, kunne vi hale skibet ind under spout. Et morak-

keri var lykkedes, som jeg stadig den dag i dag anser for et sømandsmæssigt arbejde af karat, og som jeg inderst inde er lidt vigtig af at have kunnet udføre. Der er næppe mange, der har forhalet en 2000 tons damper op gennem et langt havnebassin alene mand kun ved hjælp af en spilpasser og bådsmand. Joh, meget kan lade sig gøre, blot nogle få har the will to win.

Min beretning kunne synes »fugtig«, det var det såmænd på sin vis også, men sagen var jo den, vi måtte simpelthen have noget kosttilskud. Kalorieationen i det krigsførende Britain var for folk i land nedsat til 850, og for alle the Forces var den på 1050 kalorier, så hele nationen bællede øl i sig som tilskud. Ja, radiodokteren i BBC (British Broadcasting Corporation) sagde hver morgen til nationen: – Remember, we haven't time for illness, do drink at least six pints a day to stay fit, not necessarily brandy, beer and water will do.

En aften i Scotland morede jeg mig over en gammel fyr, som sagde til sin hund: – Pall, do you think we could stand another one, hvorpå jeg så både han og hunden tog another and another. Ærlig talt, de var lige berusede, da de forlod pubben. Jeg tror, det var ved samme lejlighed, jeg stod ved baren, og formodentligt så noget trist ud, da en gammel bedstemor kom hen til mig og tog mig om skulderen og sagde. – Don't you worry son, you will get your country back. Jo, når man sådan sidder og tænker tilbage, kommer man i tanker om alle disse tildragelser. Engang i Bristol, jeg ville i biografen, gik jeg rundt i de mørklagte gader og søgte efter en sådan bag alle sandsækbekærmelserne, som var rejst mod bygningsfacaderne. Her fandt jeg ind bag en, hvor der stod et par festklædte gentlemen, de bød mig beredvilligt indenfor og det viste sig godt nok at være en teatersal, jeg kom ind i, og her fik jeg en uforglemmelig aften, idet det var The Luton Girls Choir, 100 unge damer i alderen fra 14 til 30 år, der sang. Ved forestillingens begyndelse fortalte lederen, at koret var indstiftet af organisten ved Luton Katedralen, og at pigerne var udvalgt fra Luton og en fem miles omkreds. Endvidere at man øvede alle på lige fod uden at gøre primadonnaer ud af enkelte. Alligevel var adskillige af dem blevet førende engelske sangerinder igennem tiderne.

Først i januar 1943 i Thorshavn havde

der lige været stort grindedrab, da vi kom derop, så hele byen var i feststemning. I den anledning var vi inviteret ud til købmand Poulsen, 1. styrmands bysbarn til grindebøf. Det var et ordentligt gilde, der for en stor part foregik inde hos hans kone, som stadig lå i sengen efter at have født ham en søn et par dage før. Ved den lejlighed fik jeg foræret en grindedrabsdolk, grundet overtroen dog betalt med een øre (færøsk valuta). Den 25. januar blev min 29 års fødselsdag holdt hos apoteker Juhls, hvor fru Margrethe havde indbudt os officerer fra »Lilian 1« til eftermiddagskaffe med lagkage med 29 lys, som jeg på behørig vis måtte puste ud. I fødselsdagsgave fik jeg en færøsk enkrone for luck (den må jeg stadig have i min jernkrigs-kasse).

Af andre oplevelser kan jeg fortælle, at det var almen fornøjelse for folk i deres fritid at bygge modelskibe. Denne crush startede tror jeg i 1941 i konvojsejladsen langs kysten af en ung Korsør matros, hvis navn jeg ikke husker mere. Hans far var modelbygger hjemme i Korsør på et bådværft, så sønnen gik i gang med at bygge en dansk skonnert på en halv meters længde. Det blev et flot skib. Det gav andre blod på tanden. Trediemester Finn Christensen kom en dag stolt og foreviste en British destroyer, han havde bygget af fidibusser, disse flade pinde, englænderne altid har stående ved siden af deres kulfyrede kaminer. Den var vel tyve centimeter lang, og udstyret med koøjer og kanoner etc. Et pillearbejde uden sidestykke eller vel snarere de sjældne. Nu fik chieffen blod på tanden. Fra London fik han fremskaffet tegninger til admiral Nelson's slagskib »Victory«, som han gik i gang med at bygge i model. Den blev bygget nøjagtigt efter tegningerne med planker på egspanter og med teaktræsdek. Modellen var cirka halvanden meter lang. Alle kanoner drejede han på en minidrejebænk købt til formålet. Ligeledes forarbejdede han alle kanonlavetter, skylights, mastebeslag etc. i messing. Et langsommeligt arbejde med et forbavsende flot resultat. I sommeren 1944 havde han den ude at sejle i Tynedok, efter at have syet samtlige sejl til det samt tilrigget det med selvstyrer eller et patent, der gjorde, at det kunne ændre kurs. Da skibet var konstateret færdigt til chieffens tilfredsstillelse, blev det behørigt emballeret og hensat i maskintunnelen klar til hjemsendelse, og så blev det iøvrigt glemt af

alle. Da vi kom til København den 19. november 1945, og chiefen kom ombord for at hente sit mesterværk, var det stjålet uden at nogen anede dette. Formodentlig solgt på et værtshus af en eller anden fuld fyrbøder, som vi gennem tiden havde mange af. En ærgerlig og sørgelig ting, da skibet formodentlig en skønne dag ville være blevet skænket som kirkeskib, hvad det ville have været velegnet til.

Ofte spekulerede jeg på at lave et eller andet, men det at komme hjem med et skib til en pige forekom mig ikke at være sagen.

I november 1943 var »Lilian 1« i tør-dok i Grangemouth. En søndag aften den 7. november kom jeg ombord efter en tur til Falkirk og derpå »Coasting« eller »Pub crawling«, som vi kaldte det, når vi kiggede ind på samtlige værtshuse på vej ombord. Humøret var sølle, jeg længtes efter Bodil og Vipper som død og djævel, og efter ved 23.00 tiden at være kommet ombord og ind på mit lille kammer, satte jeg mig og skrev i mine dagbøger. På den tid var jeg begyndt at skrive dagligt til Bodil i fine skindindbundne dagbøger. Jeg har aldrig kigget i dem siden, men der står nok ikke andet end »Jeg elsker dig«. Ja, en daglig udgydelse af indestængte følelser for hjem og min lille familie, for det var jo forbudt at skrive noget af betydning for fjenden. Medens jeg sad der i min halve tungsindige »bøhmand«, kom jeg til at se op på mine familie billeder ophængt over bordet. Her havde jeg seks fotos af Bodil og Vibeke i deres nye hjem på Døgarsvej nr. 3, hvortil de var flyttet under krigen for at være borte fra tyskertrafikken på Hovedgaden-Brigvej 3. Billederne havde jeg, så vidt jeg husker, fået sendt gennem onkel kapt. Jes Thomsen fra Sverige og videresendt til Reykjavik, Island.

Pludselig slog det ned i mig, at disse billeder kunne jeg bruge til opmåling for et model-Fanøhus. Dette hus blev bygget og var færdigt 5. maj 1944.

Nu har jeg vist udtværet mine oplevelser for jer, mine kære efterkommere, så nu til slut diverse data fra mine lom-mebøger.

Maj 1943: Sejrr i Tunis. Montgomery's ottende armé sejrer over general Rommel. »Lilian 1« ligger på Falmouth Rhed.

13. juni 1943: Pludselig ildebefindende, besvimelsesanfald, antagelig overanstrengelse. Ingen efterveer. Business

as usual.

3. sept. 1943: Erfarer det sørgelige budskab om svigerfars død.

24. dec. 1943: Sætter Dannebrog efter ordrer fra den engelske konge og regering som tak for den danske handelsflådes indsats.

2. jan 1944: Besøger mors fætter, 1. mester Farup Gregersen, S/S »Lilleå«.

Januar 1944: På vej fra Southampton til Cardiff E-båds (speedbåds torpedojagere) mellem Lizard og Landsend. Afværges af vor eskorte. Ingen skibe gik tabt.

Foråret 1944: Sejler i kystfart Cardiff-Bristol til Mersey floden og nærmeste havne, hovedsageligt kul og briketter. Skriver breve til far i Chile, Onkel Kit i Staines, fruene Juul og Kjær på Færøerne samt røde korsbreve til Bodil, Vibeke og mor på Fanø.

Fra 22. april: Fremover udrygges i Manchester til invasionssejlad. Her mønstrer vi også på V-articles (V for victory). Besætningen til endeløse skydeøvelser på stranden vest for Liverpool, hovedsagelig efter slæbende flyvermål, dog også i skydedroms. Dette var at sammenligne med halve spærreballoner anbragt på jorden. Besætningerne sad i en cirkel indeni, og så een mand ved skydestanden i cirkelens midte skyde efter flyveren, som hørtes komme op over kimmingen nærmere og nærmere med stadig tiltagende motorstøj. Når indenfor rækkevidde såes skyttens træf med aftegnede hvide kryds på »stjernehimlen« eller i »flyverens« nærhed. Altsammen lavet i skyde-dromens mørke ved hjælp af kameraer og lydmaskiner. En brandgod øvelse.

Efter færdigudrygning og træning blev skibet henlagt for ordrer i Birkenhead overfor Liverpool, og her var vi, til vi i hurtig og hast blev sendt til Portishead for lastning af ammunition til invasionskysten i Seinebugten.

Mens vi lå i Manchester og gjorde klar og med busserne kørte til nævnte skydeøvelser på Liverpool Beach, kunne vi se den fantastiske opbygning af de allieredes krigsmaskiner. Alle sideveje var total opfyldte af tanks, trucks, bulldozere, dumpers, flyvemaskiner og alt, hvad nødvendigt var. Og sådan var hele Sydengland og Wales bogstaveligt fyldt til bristepunktet.

I Portishead, medens vi lastede ammunition, havde jeg lejlighed til at se lidt af det skønne Somerseset, der mindede mig uendelig meget om Vejle

egnen. Dockgatemanden var dansker fra Mors og hed Jensen. Han var rømet fra en skonnert og havde fået lov at blive. Jeg traf ham tilfældigt en aften, jeg var oppe på den lokale pub og få mig en pint of cider, æblemest. Jeg hørte, der blev sagt Jensen, det viste sig, han var den lokale selvlærte »dyrlæge«, bondedreng fra Mors, der havde det nedarvet med hjemmefra.

Den 6. juni kl. 04.00 gik vi ud af Portishead Dock, og Jensen fortalte os om invasionen, der lige var startet.

Den 10. juni ankom vi tidligt om morgenen til Seinebugten ud for »Omaha« efter nogle timer at have ligget stille afventende solopgang. Mens vi lå sådan, kom en sejrende lastbil langs siden og prægede os. Den amerikanske negersoldat in command var sejlet vilde og skulle orienteres om den rigtige vej til kysten (førerne af disse ducks var alle i det private liv truckdrivers og ikke søfolk). I Seinebugten lå invasionsflåden, vel 5000 skibe, med engelske og amerikanske krigsskibe sendende bredsider ind i Marcouf øens fæstningsværker hen over skorsten og mastetoppe på os. Om eftermiddagen ved stigende vande fik vi ordrer til at løbe skibet op på stranden i den røde linie (brede tapes lagt ned fra klitterne, som ledelinier for skibene, anbragt i passende afstand og diverse kulører). Fuld drøn på gamle »Lilian 1« og så vinkelret ind på stranden. Kort før skibet tog grunden, blev det ene anker kastet, så vi efter udlosningen selv kunne hive os ud til søs. Så snart skibet stod sikkert vinkelret på stranden, kom ducks langs siden, og løsningen af vor last af bomber og granater etc. kunne begynde. Disse sejrende lastbiler kunne tage en 7-8 tons hver. Når vi lastede, sejlede de ind til kysten med en 5-6 miles fart, og når hjulene tog grunden fortsattes op i klitterne, med vil jeg tro ca. 60 kilometers fart. Medens vi lå her med den første last, så vi hvorledes ingeniørtropperne ragede toppen af klitter ned over de værste huller, der forud var fyldt op med kæmpe risfendere båret på plads af specialmaskiner (traktorer med påmonterede kæmpe stålarme), der bar et bundt ad gangen. Når klitterne, som dem på Fanø strand, var jævned med bulldozere til plateauer, blev kæmpe ståltrådmåtter svirpede ud over disse og DC 3'erne, transportmaskinerne, der også var Røde Kors ambulancemaskiner, kunne lande og igen starte, som fra en førsteklases flyveplads.

15. juni 1944: Ankom til Omaha Beach med 2. last ammunition samt med generalstabskort i kasser - feltlazaretter og lignende. Stor ståhej, der var dårligt vejr. Mulberry Harbour, engelsk bygget invasionshavn, var delvist ødelagt af stormen. Og harbourmaster for, jeg tror 36. U.S. Transportcorps harbour, J.L. Captain, Hans Mathiasen, Nordby Fanø, nu Colonel (oberst) kom farende ombord og skulle se vore lastplaner. Til hans store glæde fandt han, at vi havde de generalstabskort, den fremrykkende amerikanske hær i så høj grad manglede. Så vi fik en hurtig turn-around også denne gang.

18. juli gik vi fra Swansea med 3. last ammo, som lossedes på »Utah« beach. Det var her, jeg fik en jernfilspån i øjet, så jeg måtte til læge. Jeg gav 1. styrmand besked og tog så med en tillastet »duck« til et lazaret ved fronten og fik splinten fjernet. Nå, vi måtte et par gange ud i grøften grundet beskydning af snipers (snigskytter). Men det gik godt, jeg fik splinten fjernet og kom godt ombord med livet i behold.

4. august gik vi fra Penarth med 4. last ammo til Omaha Beach.

15. aug. 1944: Ank. Portishead, 20. aug. afg. med 5. last ammo til Grancamp & St. Vaast i Seinebugten. De amerikanske soldater ombord løb tør for proviant grundet dårligt vejr og bliver suppleret fra hollandske coastere, som kommer langs siden, mens vi ligger bag Marcouf øen for vejret.

26. sept. 1944: Afg. Penarth med ammo på 6. rejse, 2. oktober ankomst Seinebugten. Invasionsflåden har nu forbud mod beskydning af fly, grundet nedskydning af allierede flyvere. Alt ånder nu fred og idyl på invasionskysten. Man ser nu før nævnte stålmåtter, der anvendtes til flyvelandingsbaner, brugt lodretstående til midlertidige fangelejer. Om morgenen ses hele tyske hærafdelinger ført ind i disse, så fangerne i løbet af dagen kan »nyde« synet af de store allierede landingsfartøjer landsætte tanks og tropper og alt muligt krigsmateriel. Når disse landingsfartøjer på 2 til 3000 tons om eftermiddagen var lossede, blev fangerne ført ombord og sejlet til England, hvor de fordeltes over hele Sydengland og med store P.W. (Prisoner of War) på ryggen kunne deltage i den fortsatte war-effort med befrielsen af Europa. Vi syntes godt nok, at englænderne var rigelig »large« på dette punkt. Ja, forargede var vi, når vi især i Bristol området, så

»Jerry« gå med engelske piger. OK, selv om de var ludere, så all the same. Under dette ophold på invasionskysten blev det elektriske lys indlagt i dukkehuset.

Den 12. oktober 1944: Afgik vi til Cherbourg i konvoj og 16. oktober ank. Portishead.

22. okt.: Afgang til Portishead med ammo på 7. rejse, denne gang Rouen.

30. okt. 1944: Ankom til Rouen som første danske skib.

2. nov.: Afgang Rouen.

12. nov.: Ank. Avonmouth, lastning 8. rejse ammo, 28. nov. ank. Rouen. 1. dec. afg.

7. dec. 1944: Ank. Cardiff, keddelreparation. Møder diverse amerikanske søfolk, fanikkerne Thines Hansen, Arne Christiansen m.fl.

20. jan. 1945: Afgang Cardiff. Ank. Penarth laster ammo 9. rejse, Rouen.

23. jan. 1945: Laster Barry »Signalstores« (som dækslast amer. ligkister).

7. febr. 1945: Ank. Rouen på 9. rejse med afg. 10. februar.

12.-17. febr.: Southhampton. Engineering stores. 10. rejse til Rouen afgang herfra 27. febr.

1.-5. marts: Welfare stores Southhampton, 11. rejse Rouen 7.-13. marts.

15.-20. marts: Southhampton stores – 12. rejse til Rouen 22.-26. marts 1945.

28.-31. marts 1945: Southhampton. Engineering stores. 13. rejse Rouen 4.-8. april 1945.

10.-14. april 1945: Southhampton Civil stores: 14. rejse. 17. apr. Rouen til 21.-22. apr. Dieppe tordok i dag hos dansk gift værftsdirektør. 24/4 afgang Dieppe.

26. april 1945: Ank. Southhampton Engineering stores på 15. rejse. 4. maj 1945 ank. Rouen, »BBC« bringer kl. 18.00 budskabet om Danmarks befrielse. Fest hele natten på diverse skibe. »Lilian« ligger som vanligt ved »Honnør-kajen« lige ud for den amerikanske havne-command. (Hans Mathiasen, Capella Hansen og Folmer er jo gamle J.L. kolleger) Hold da helt ferie. Et allieret »bravalla-slag«, som jeg godt kan fortælle nogle krøniker fra. Men nu gælder det mere end nogen sinde at overleve.

5. maj 1945: Danmarks officielle befrielsesdag. Stor amerikansk militærparade lige neden for »Lilian«. Overværes af konsul Fenger og familie. Sønnen Jan Fenger, 14 år, overværer paraden i »Lilians« bagbord kanonrede på broen. Alle danske søfolk holder fri-

dag og fester på behørig vis i skibene, da landlov er inddraget grundet fransk fest, da amerikanerne ønsker, franskmændene skal have lov selv at feste på deres vis.

8. maj 1945: »Victory in Europe day«.

14. maj: Greenhithe, Themscementlastning, 18. maj afgang 16. rejse for Rouen ank. 22. maj afsejler 26. maj.

31. maj 1945: Ank. Swanscombe, Themsen lastning cement. 17. rejse med afgang Swanscombe 1. juni. 5. juni ank. Le Havre, der er een ruindyngede dog med dokkerne i behold. Efter udlosning laster Army stores 15/6 afg.

20. juni 1945: Ank. Manchester, laster U.S. army stores 18. rejse med ankomst til Flushing (Holland) 4. juli. Gent 7. juli afg.

12. juli 1945: Ank. Southhampton for reparation og lastning med afgang på 19. rejse den 8. august. Ankommer samme dag til Cherbourg, Frankrig. Her har vi igen tyske krigsfanger til losningen, lige som de sidste rejser, vi gjorde på Rouen. Ja, ærlig talt synes vi, de »dumme svin« har rigtig godt af det. De har selv været ude om det. Afgang 14. aug.

15. aug. 1945: Ank. Southhampton.

16. aug. 1945: »V.J. day« Victory Japan day. I den udbombede by bliver der festet af al magt, efter alle kunstens regler, med soldater og marinere, der tager bad i byens springvand, man har fået i orden i dagens anledning.

21. august 1945: Afgår til Antwerpen på vor 20. rejse. 22. aug. ankomst. Efter udlosning af US. relieve stores afg. 27. aug.

30. aug. 1945: Ankomst Southhampton. 1. mester (chiefen) rejser hjem, da hans far er syg. Ja, nu nærmer vi os, men da vi har skrevet under på at være påmønstret til efter hostilities, kan vi jo ikke sådan rejse, i øvrigt vil vi jo også have gode gamle »Lilian 1« med os. Laster U.S. army stores. 6. september afgår på 21. rejse til Antwerpen.

8. sept. 1945: Ank. Antwerpen.

14. sept. 1945: Afgang Antwerpen med scrap iron (forsagere = ueksploderede bomber og lignende) for Androssan i Scotland.

19. sept.: Ank. Androssan, bliver modtaget af direktør Anker Christiansen fra rederiet J. Lauritsen, det bringer gode nyheder, at nu skal vi hjem.

29. september 1945: Afg. Androssan, ankomst Gourock Red.

5.-11. okt. 1945: Tordokker Rothsays,

Clydebank, for aftagning af kanoner etc.

12. okt. 1945: Afmønstrer fra engelske articles (sejladts mønstringsbetingelser) og påmønstrer igen på danske betingelser, i øvrigt er der havnearbejderstrejke, og nu kommer reaktionerne med resultatet, at dagbogsføringen grundet strejken er totalt opgivet.

Den sidste indførelse i min dagbog »Nej, kun idioter sejler til søs«.

Havnearbejderstrejken varer en fjorten dages tid, hvorpå vi sejler til Liverpool, hvor vi laster korn til Hangø i Finland. Jeg glemte at fortælle, at da vi mønstrede om til danske betingelser den 12. oktober, blev det nægtet de engelske kanoner at tage med skibet til Danmark, hvad der var deres højeste ønske. Ligeledes havde vi på daværende tidspunkt danskere gift i Newcastle, som ikke ville med hjem, så vi måtte mønstre nye matroser hjemmefra. Jeg husker ikke mere hvormange, blot at det første de gjorde, da de kom ombord, var at klage over kosten, endvidere hånlige at kalde os engelsk-danskere, der kunne bydes alt. Som førstestyrmand fik jeg dem hurtigt sat på plads ved at fortælle dem, at for os var vi alle danskere, og som sådan allierede søfolk, der havde levet på den kost, de kritiserede og kasserede i fem år, hvorfor de også kunne gøre det. Da de fortsatte med deres trouble, gav jeg andenstyrmand besked på, at de ikke skulle tørne til, og hovmesteren fik besked på ikke at give dem nogen form for kost overhovedet. Så kom hele flokken væltende, hva fa' en er det for noget, kan vi ikke få lov at tørne til, hvortil jeg replicerede »Gå til Board of Trade«, handelskammeret, med jeres jammer, derfra får vi vores allowance, No Food No Work, No Work No Food, basta«.

På Board of Trade blev de selvfølgelig afvist, så næste morgen kom de og bad om undskyldning, hvorpå de fik lov at gå i arbejde, men kosten forblev den samme, indtil nyproviantering i København fra det alligevel ikke så hårdt ramte Fædreland Danmark!

Den 1. nov. 1945: Afmønstrer vi ved Langelinie, der var festligt flagsmykket af skoleskibet »Danmark«, der dage i forvejen var vendt hjem fra amerikansk krigstjeneste. I København blev jeg modtaget af bogstavelig talt hele familien, som fyldte mit lille 1. styrmandskammer til bristepunktet. Men bedst af alt min elskede viv, Bodil og vores lille krøltop, Vibeke, som elskede sin usefte far fra første færd. Dagen derpå var

vi til stor rederifrokost på Grønningen. en lang, trang 5-årig udmønstring var til ende. En udmønstring i evig hjemlængsel efter barn og viv. En kærlighed kun holdt i tømme ved direkte omsætning til tyskerhad. Alt blev sat ind for udryddelsen af Hitlergalskaben. Ja, vi vandt!

P.S.: Kære efterkommere.

For fuldstændighedens skyld vil jeg lige til slut forklare lidt om alt mit værtshuseri.

Da Englænderne var færdige med »the funny war« på slutningen af 1940 og var blevet slået ved Dunkerque, og smidt fra beachen med de sørgelige rester af deres Expeditionary Forces, som jo heldigt blev evakuerede med alle til rådighed stående lystbåde og andre fartøjer fra Rhems området, og landet stod mutters alene overfor Hitlers uovervindelige hære, og man først skulle til at opbygge Home Guard, og da Churchill frækt sendte landets eneste tankarme til Ægypten, samtidig med, at han proklamerede »We will fight them on our beaches, in our gardens, yes indeed, in our homes«. Ja, da vi så, hvorledes man øvede sig i at marchere og holde bajonetøvelser, nogle med skråhuer, andre med uniformsjakker og nogle i uniformsbukser, alt var delt ud, påklædning og våben fra høtyve og hølere til gamle geværer fra »1800 og hvidkål« til »moderne« ting og sager fra første verdenskrig, da mistede man ikke modet. Som før skrevet var sloganet »Business as usual«. Hele nationen gik på værtshus i disse lovformelige åbningstider fra 10-12 og fra 18 til 22. Her heppede man hinanden op, sang britiske slagsange fra tidligere tider, ja, kom hinanden ved og følte sig i samme båd. Her lærte vi andre 26 nationers søfolk at holde af Englænderne for livstid som verdens bedste venner og mest menneskelige mennesker, der i deres egen nødsituation altid var parate til at se de lyse sider også i vor situation. Så »følg landets skik eller land fly«. Vi fulgte landets skik. Desværre fulgte vor menige danske besætning den britiske formiddags åbning for bogstaveligt, med det tidligere nævnte resultat, at vi havde alt for mange afbrændinger, hvad oftest kom på tværs af min planlægning som anden- og førstestyrmand, en situation, jeg dog i det lange løb, som før nævnt, lærte at leve med sammen med the »scallywags«, som trods alt var mine landsmænd.

Min hyre som andenstyrmand var 24

pund sterling og som førstestyrmand 32 pund sterling, 432 kroner og 576 kr. ca. en tredjedel af dansk hyre. Vel hjemme igen blev denne forskel udlignet for hele perioden, men disse penge blev brugt til at betale det, vore familier skyldte danske rederier for oppebårne træksedler i de fem forbandede år. Alligevel var der for mit vedkommende klatskilling på »bogen«, som vi søfolk siger, idet jeg under hele min udmønstring havde delt min indtjening op i fire dele: En del til Bodil, en del til Vibeke, en del til vort hjem og en del til mig selv. Af disse henholdsvis 6 pund og 8 pund sparede jeg mest muligt, hvad der bevirkede, at jeg nu og da kunne sætte en pæn klatskilling på en 30 - 50 pund i Post Offices Savingsbank eller i Midland Bank. Disse penge skulle vi ved lov hjemtage efter krigens ophør, hvad da også blev gjort i 1946.

Disse penge blev i 1950 til vort skønne hjem »Villa Cosy«. Vel hjemme igen blev vi krigssøfolk bevilliget ferie på statens regning, een feriedag for hver måneds aktiv tjeneste, det blev for mit vedkommende maximum tre måneder. Gamle »Bedste« Sidsel Holm, der nu var 89 år og i den grad lykkelig over fars og min hjemkomst, syntes nu at være mæt og træt af dage og døde i maj 1946, som jeg var udmønstreret med S/S »Linda« sidst i marts efter en lykkelig og glad ferie hjemme hos alle mine kære på Fanø. Bodil og Vibeke boede dengang i kapt. Farups hus, genbo til mors og fars villa »Engbo«.

De tre måneder fløj jo afsted. Bodil og jeg var forelskede og mødtes, som havde vi blot været adskilte en dag eller to, og kunne nu rigtig lege far, mor og barn, og det gjorde vi til den store guldmedalje. Vibeke var lykkelig for det flotte dukkehus, og hele familien for alle smågaverne, jeg havde hjembragt. Mor, far og bedste især for at se mig levende og sund hjemme igen og godt forenet med min lille familie. Alle vore bekendte inviterede til en endeløs række af gilder op på min hjemkomst. Ja i sandhed en lykkelig og glad statsferie.

Men, et men var der.

Som borger i »Jantelovens land« fik vi hjemvendte søfolk ingen offentlig hjemkomst, som hvis vi havde været englændere, amerikanere eller af en hvilken som helst anden nationalitet, hvad jeg nu alligevel havde forventet i mit stille sind, but never mind, I am happy to be Danish anyhow!

4. maj-dagen i Mindelunden i Ryvangen

Der er foreløbigt lagt følgende program for dagen:

Kl. 10.00 lægger elever fra Bispebjerg Skole blomster på hver enkelt grav.

Et kvarters tid før højtideligheden spiller Sjællandske Livregiments Musikkorps under ledelse af Sigbjørn Steffensen på pladsen ved gravene.

Kl. 20.00 vil **Sjællandske Livregiments Musikkorps under ledelse af Sigbjørn Steffensen** spille Prins Jørgens March og formanden for Kammeraternes Hjælpefond byde velkommen.

Foruden Sjællandske Livregiments Musikkorps medvirker **N. Zahles Pigechor under ledelse af Minna Hess Thaysen.**

Tale ved journalist og medlem af Europaparlamentet Frode Kristoffersen.

Derefter spiller musikkorpset endnu en gang, og pigechoret synger, inden mødet afsluttes, og alle forener sig med kor og musikkorps i sangen »Altid frejdig...«.

Højtideligheden arrangeres af Kammeraternes Hjælpefond.

Program Frøbjerg Bavnehøj 5. maj 1999

Kl. 18.30 Hjemmeværnets Musikkorps Fyn spiller under ledelse af Peter Holling. Gæster ankommer.

Kl. 19.00 Faner føres til mindesmærket (faneborg).

Kl. 19.05 Skovrider Søren Kirk Strandgaard, Fyns Statsskovdistrikt, byder velkommen.

Kl. 19.10 Fællessang »En lærke letted«.

Kl. 19.15 Frøbjerg-talen ved borgmester Ankjær Stenskrøge, Glamsbjerg.

Kl. 19.25 Musikkorps spiller »Danmarks frihedssang«.

Kl. 19.35 Modstandsbevægelsens tale ved redaktør Kaj Christensen.

Kl. 19.45 Kransenedlæggelse. »Last Post« blæses. Fællessang »Altid frejdig«.

Kl. 20.00 Pause – evt. buketter kan lægges, fotografering m.v.

Kl. 20.15 Fællessang »I alle de riger og lande«.

Kl. 20.20 Hjemmeværnets tale ved Det fynske Hjemmeværns informationschef, hjemmeværnskonsulent Preben Petersen.

Kl. 20.30 Overrækkelse af hæders- og anciennitetstegn til personel af Hjemmeværnet ved chefen for Hjemmeværnsdistrikt Nordvestfyn, major Ole Baggsgaard.

Kl. 20.40 Fællessang »Det haver så nyligen regnet«.

Kl. 20.45 Afslutning ved formanden for Frøbjerg-komiteen, amtsrådsmedlem Carsten Abild.

Der findes vikinger endnu

Da elever fra Duborgskolen i Flensborg har sat et mindesmærke omkring Harrislee banegård, hvorfra Frøslev-fanger førtes videre til Tyskland, syntes den evigtunge Hans Bøjlund, at både Hans Chr. Rasmussen fra Christiansfeld og Villy Mørk Jensen fra Aabenraa, der begge er rekonvalescenter efter en hård omgang, skulle se dette mindesmærke.

Han »smed« dem derfor i sin bil og skaffede dem nogle gode timer sammen.

Dagmar Mørk

Foto: Hans Bøjlund

RUNDE DAGE

Ved Minna Dahl,
Sdr. Fasanvej 53, 4th
2000 Frederiksberg, tlf. 38 19 68 06

Forsinkede

21. marts

Niels Juul Bollerup, 80 år
Æblevænget 30, 6000 Kolding

31. marts

Svend Borg, 80 år
Ryparken 16, 2100 Kbh. Ø

17. april

Villy Fuglsang, 90 år
Samsøgade 39, 9000 Aalborg

Jørgen Toft, 80 år

Svanevej 24, 4970 Rødby

20. april

Carl Hansen, 75 år
Bernstorffsgade 44, 9000 Aalborg

22. april

Alfred Pedersen, 90 år
Torvegade 10 c, 8850 Bjerringbro
C.B.U. Ambulancefører
Jyllandskorpset 1945

23. april

Anker Børge Jørgensen, 75 år
Tværvej 11, 5400 Bogense

Grethe Hessel, 75 år

Lindholmsvej 75, 9400 Nørresundby

30. april

Gudrun Jepsen, 75 år
Kongensgade 12, 9293 Kongerslev

1. maj

Steen Selmer Sørensen, 80 år
Lindevænget 41 06, 8900 Randers

2. maj

Henry Christensen, 80 år
Hvedevænget 2, 9000 Aalborg

3. maj

Frederik Nielsen, 75 år
Tvedvej 86, 5700 Svendborg

Gunnar Christensen, 85 år

Strandvejen 81, 3390 Hundested

8. maj

Inge Jensen, 80 år
Bangsbovej 10, 9900 Frederikshavn

Hans Christian Borris, 80 år

Havnøvej 2, 9000 Aalborg
»Buchenwald«

12. maj

Hanne Grønnebæk, 75 år
Mjølsvvej 32, 6230 Røde Kro

Gudrun Østbjerg, 75 år

Adelgade 67 A, 9500 Hobro

Kurt Christiansen, 75 år

Fårebrovej 6, 9632 Møldrup

13. maj

Axel Petersen, 75 år
Nøddevænget 5, 5700 Svendborg

Karen Christensen, 65 år

Fyrbakken 3, 9850 Hirtshals

14. maj

Dagmar Mørk Jensen, 75 år
Damms Teglgård 20, 6200 Aabenrå

Monna Johansen, 80 år

Sandager Allé, 8300 Odder

15. maj

Werner Clausen, 75 år
Stautrupvej 99 D, 8260 Viby J.

17. maj

Jørgen Bertelsen, 75 år
Norgesvej 24, 9480 Løkken

21. maj

Robert Sartori, 85 år
Gudrunsvvej 48, 4, 8220 Brabrand

22. maj

Hans Andersen, 80 år
Sløssevej 19, 4894 Ø. Ulslev
Fmd. for Buchenwaldklubben
& Kammeraternes Hjælpefond
- Bortrejst omkring fødselsdagen

24. maj

Mary Christensen, 75 år
Møllevang 6, 9600 Aars

25. maj

Grethe Hansen, 70 år
Kornblomstvej 123, 9000 Aalborg

26. maj

Svend Aage Thomsen, 75 år
Kajgårdsgade 12, 9970 Strandby

27. maj

Niels Jensen, 80 år
Fredensvej 45, 3060 Espergærde

28. maj

Børge Nielsen, 80 år
Musvågevej 11, 2400 Kbh. NV

29. maj

Jørgen Nissen, 80 år
Under Elmene 4 A, 2, 2300 Kbh. S

31. maj

Kaj Ejlersen, 75 år
Chr. d. VII 14, 6070 Christiansfeld

Thomas Bahnsen, 80 år

Veronavej 17, 2300 Kbh. S

1. juni

Hans Chr. Rasmussen, 75 år
Gl. Kongevej 13, 6070 Christiansfeld

Karen Kvist, 75 år

Vesterbro 19 A, 9000 Aalborg

Leo Krogh Hansen, 80 år

Stammen 20 C, 9260 Gistrup

2. juni

Chr. Søjberg, 80 år
Rødovre Centrum 567, 2610 Rødovre

5. juni

Per Nielsen, 80 år
Gersagerparken 31, 1, 2670 Greve

Stage Frederiksen, 90 år

Bekkasinvej 24, 7200 Grindsted

6. juni

Georg Boiesen, 85 år
Ved Vandløbet 25, 2610 Rødovre

Rich. Tue Andersen, 85 år

Randersvej 75, 1, 8200 Århus

11. juni

Fritz Schmidt, 75 år
Fåborgvej 8, 8900 Randers

Villy Jepsen, 80 år

Kongensgade 12, 9293 Kongerslev
»Buchenwald«

Inger Christensen, 70 år

Særkærparken 99, 7500 Holstebro

13. juni

Niels Baltzer Jensen, 85 år
Bjerringbrovej 55, 2610 Rødovre

Verdenskendt dansk kunstner rejser

Skamstøtten

i Berlin

– Til minde om masse mord og anti-humanisme 1933-1945

Et skulpturelt opråb

Den 4. juni 1997 blev der rejst en Skamstøtte i Hong Kong. Dermed havde den danske billedhugger Jens Galschiøt sat en kunstmanifestation i gang som vil brede sig ud over jordkloden i løbet af de næste ti år. Ca. én gang årligt opstilles en Skamstøtte for at markere et groft overgreb mod humanismen. Støtten er en otte meter høj mørk originalskulptur bygget op af over 50 smerteligt forvredne menneskekroppe.

Monumenter af den kaliber rejses normalt til minde om »heltegerninger«. Men her sættes skulpturen ind for at fastholde erindringer om en skændselsgerning som aldrig må gentage sig. Skamstøtten er en slags Overgrebenes Nobelpris.

Idé

Skamstøtten rejses på et centralt sted i Berlin som et monument over ofrene for den nationalsocialistiske terror, en terror som kulminerede i den systematiserede, industrielle masseudryddelse af mennesker.

Skulpturen er skabt af Jens Galschiøt. Den opstilles på et fundament af bronze som er blevet skabt af overlevende kz-fanger, ved at de har indgraveret ca. 6 millioner streger. Stregerne symboliserer deres myrdede medfanger og andre ofre for masseudryddelse.

Skamstøtten skal ikke ses som et indlæg i den stående diskussion om et officielt holocaust-monument, men som et personligt udsagn fra en kunstner i tæt samarbejde med de overlevende ofre. Vi opstiller med andre ord skulpturen inden for rammerne for vor egen dagsorden.

Baggrund

Nazi-regimets masseudryddelser af uønskede individer står for mig som

den største forbrydelse i menneskehedens historie – en forbrydelse som er unik i kraft af sin organiserede, industrielle planlægning. Det er en forbrydelse som fremtræder som et produkt af den europæiske civilisation, og som havde sit udspring i Europas hjerte. Planlægningen og organiseringen udgik fra Tyskland, et land som blev anset for højt civiliseret og som havde frembragt nogle af de mest betydelige skikkelser i Europas åndshistorie: komponister, digtere, filosoffer osv. Det var i dette centrum for europæisk kultur og humanisme at vor Indre Svinehund fandt føde og udklækkes som en dæmon, som med forbløffende fart voksede sig stor og mægtig. Resultatet blev en forbrydelse uden fortilfælde, en forbrydelse som kom til at chokere samtiden og især eftertiden.

Det var en dæmon

– som søgte – og i stor udstrækning nåede – sine mål i kraft af en djævelsk blanding af det emotionelle og det rationelle: oppiskning af et ubændigt had som blev instrumentaliseret gennem en iskold kalkule på et rationelt, videnskabeligt grundlag.

– som fandt genklang i det tyske folk og vækkede beundring i brede kredse i det øvrige Europa.

– som mente på videnskabeligt grundlag at kunne sortere mennesker i A-, B- og C-individer. Den »forskning« som lå til grund for sorteringen nød stor anseelse, også i andre lande, hvor den dannede grundlag for en racehygiejnisk praksis, f.eks. tvangssterilisering af afvigere. Denne praksis blev i samtiden anset for »progressiv«.

– som mente at menneskeheden kun skulle bestå af de genetisk rene og stærke, mens de andre blev betragtet som affald, med mindre de kunne anvendes til medicinske forsøg.

– som på rationalitetens og videnskabens grundlag opbyggede en masseudryddelsesmaskine der skulle udrense Europa genetisk – et stykke »ingeniørkunst« som formåede at tilintetgøre 6 millioner mennesker.

– som fik opbygget en indoktrinerings- og propaganda-maskine af uhyre dimensioner. Maskinen udspyrede en hadefuld agitation, som med den tyske socialdemokrat Kurt Schumachers ord var »en permanent appel til den indre svinehund i mennesket«. Størstedelen af befolkningen blev hjernevasket til at betragte visse grupper som folkefjender og skadedyr, der nådeløst skulle bekæmpes.

– som v.h.a. et frygtindgydende terror-apparat fik skræmt mindretallet af rettænkende humanister, så de ikke turde gøre indsigelse mod overgrebene.

– som voksede sig stærk, fordi alt for mange, både i og uden for Tyskland, forsømte at bekæmpe den i tide, mens det endnu kunne gøres uden særlige omkostninger.

Den europæiske civilisation bygger på den franske revolutions idealer om frihed, lighed og broderskab. Civilisationens grundlag er humanismen, men den bærer også sin modpol i sig. Det er denne antihumane kim som i nazismens skikkelse kom til fuld udfoldelse.

Derfor skal Skamstøtten opstilles i Berlin, Europas nye hjerte, for at minde os om at vores dæmoniske side, den Indre Svinehund, aldrig må tage overhånd igen, så den tager magten over hele befolkninger.

Generelle overvejelser

Både blandt faghistorikere og lægfolk findes der to hovedretninger i vurderingen af årsagerne til masseudryddelsen under nazismen. Den ene anskuer mellemkrigstidens udvikling

i Tyskland som en undtagelse - en unormal afvigelse i Europas generelle udvikling i retning mod demokrati og større humanitet. Afvigelsen beror angiveligt på en helt speciel tysk tradition, og måske også på den særegne tyske folkesjæl (karakteriseret ved egenskaber som herrefolksmentalitet, aggressivitet, blind lydighed og autoritetstro), som dermed får hele skylden for tragedien.

Den anden hovedretning ser udviklingen i Tyskland som kulminationen af en generel tendens i samtiden i retning mod totalitære styreform. Rundt omkring i Europa skød totalitære regimer op som paddehatte-regimer, som mere eller mindre markant byggede på fascistisk ideologi. Selv i tilsyneladende rodfæstede demokratier fik autoritære og fascistiske bevægelser vind i sejlene. I flere lande med solid demokratisk tradition var der i brede kredse af befolkningen en ikke ringe sympati - eller ligefrem beundring - for de nye autoritære regimers effektivitet m.h.t. at organisere tilsyneladende harmoniske og velordnede samfund.

Spørgsmålet har i årtier givet anledning til lidenskabelig diskussion. Bølgerne går højt, ikke kun blandt faghistorikere, men også i den offentlige debat. Det skyldes utvivlsomt en fornemmelse af at tolkningen af fortiden har stærke implikationer for vores håndtering af nutiden. Vurderingen af årsagerne til masseudryddelsen er uløseligt forbundet med spørgsmålet om ansvar og skyld, og dermed spørgsmålet: *hvem skal lære hvad af historien?*

Tilhængerne af sidstnævnte tese (Tysklands historie set som normalitet) beskyldes undertiden for at ville »relativere« masse mordet og benægte dets enestående karakter (dets »singularitet«) og derved ødelægge muligheden for at nutiden kan lære af historien. I modsætning hertil mener jeg, at drage lære af historien kan man kun ved at erkende de alment menneskelige svagheder som muliggjorde barbariet og dermed påtag sig sin del af det fælles ansvar. Deimod vil en forklaringsmodel som tager udgangspunkt i den særegne tyske folkesjæl, ikke engang for tyskerne selv, være et brugbart grundlag for at drage lære af historien.

Historien om masseudryddelsen har på én gang almene og specifikke

(singulære) træk. De psykologiske mekanismer som førte frem til den uhyre forbrydelse er alment menneskelige, men den konkrete udførelse blev organiseret af tyske ledere med bred støtte i den tyske befolkning. Den tyske nation kan derfor ikke unddrage sig sit særlige ansvar.

Denne måde at anskue masseudryddelsen på, indebærer det, at min Skamstøtte sættes ind som en civilisationskritik, så læren af katastrofen føres op til i dag. Hvis ikke vi som medlemmer af den europæiske civilisation tager ansvar for vores Indre Svinehund, kan det få skæbnesvangre konsekvenser for fremtidens valg. Vi må indse, at hvis vi slipper visse tendenser i vor psyke løs og giver næring til vor Indre Svinehund, kan det ende med en ny katastrofe. Kun ved at tage ansvaret for fortiden kan vi forpligte os på fremtiden.

Underlaget

Skamstøtten placeres på en kvadratisk platform som måler 6 x 6 m. Platformen dækkes fuldstændigt med gyldne bronzeplader. Ned i disse ætzes 6 millioner streger, én for hvert af ofrene for masseudryddelsen. Stregerne optræder i grupper på fem, 4 på række og en på tværs, lige som dem man bruger når man vil tælle noget op. Disse streger vil fylde platformens areal helt ud.

De mange millioner af streger tegnes af overlevende fra dødslejrene, der på denne måde nærmest mejsler deres medfangers skæbne ned i pladen, som et vidnesbyrd fra historiens dyb som på denne måde videregives til de nye generationer. Hver af de tidligere fanger »underskriver« med fangenummeret, navnet på kz-lejren og det symbol den pågældende bar i lejren, på jakken eller brændemærket på huden (symboler som markerede de forskellige kategorier: jøder, sigøjnere, homoseksuelle osv.). Stregernes monoton bliver kun afbrudt af disse »underskrifter«.

Erindringen om ofrene bliver således en integreret del af mindesmærket.

Symbolikken

Monumentets symbolik kan tolkes på utallige måder, alt efter den enkelte beskuers forudsætninger. Her er nogle bud på mulige tolkninger:

Skulpturens symbolik

– Ved at opstille Skamstøtten som monument for Nazi-tidens masseudryddelse, inddrager jeg min egen kulturkreds i den kæde af forbrydelser mod humanismen som skulpturen skal repræsentere. Afskyen og den negative kraft fra denne kolossale forbrydelse bruges dermed offensivt til at minde os om hvad fravalg af moral og anstændighed kan føre til.

– Når Skamstøtten opstilles i et netværk af skulpturer for at markere overgreb rundt omkring på kloden, kædes tilsyneladende helt forskellige begivenheder sammen. F.eks. udtrykker skulpturen symbolsk, at de mekanismer der i Tyskland førte til oppiskning af et ubændigt had mod visse grupper med masse mord til følge, har meget tilfælles med de mekanismer som på Balkan har ført til massakrer og etnisk udrensning.

– Ved hver opstilling bliver skulpturen opladet med nye symbolværdier. I Hong Kong blev skulpturen et symbol på kampen for de borgerlige frihedsrettigheder. Opstillingen i Berlin føjer endnu et symbol til: menneskeforagt og den kynisk planlagte industrielle masseudryddelse, begrundet i videnskabens og rationalitetens logik.

– Ved at gøre Skamstøtten til et symbol på masseudryddelsen vil jeg bruge min egen civilisations største forbrydelse til at minde om hvor langt civiliserede mennesker kan være parate til at gå i videnskabens og rationalitetens navn. Når en civilisation vælger at give køb på det humanistiske menneskesyn, fører det uvægerligt til afstumethed og moralsk fordærv.

– Skulpturens opbygning af forvredne menneskekroppe symboliserer fornedrelsen, de kvalificeringen og manglen på respekt for det enkelte menneskelige individ.

– Skamstøttens arkitektur med menneskekroppe der er sammenpresset i en trekant leder tankerne hen på det syn som mødte beskueren når gaskamrene blev åbnet efter en gasning. Da lå ligene nogle gange på denne måde, presset sammen i det ene hjørne hvor der var et hul som ofrene troede man kunne trække vejret igennem. Alle prøvede at komme op til hullet for at få luft.

Platformens og stregernes symbolik

– Den store gyldne bronzeplatform vil fremmane forestillingen om en grav-

plads, et helligt sted med historisk reference.

– Selve planlægningen af indgravningen af stregerne bringer en uhyggelig symbolik for dagen. En elementær beregning viser, at hvis der kan indgraves én streg i sekundet, vil opgaven tage ca. syv uger, hvis en person arbejder uden afbrydelse, dag og nat. Så for at gennemføre opgaven inden for en overskuelig tidsramme er det nødvendigt omhyggeligt at organisere og systematisere arbejdet, lige som det var tilfældet med den opgave som stregerne symboliserer: tilintetgørelsen af 6 millioner mennesker.

– Navnene på kz-lejrene sætter adresser på stregerne, og forankrer dermed massebordene geografisk.

– Når Skamstøtten stilles på den gyldne platform med de 6 millioner optællingsstreger, knyttes der en direkte forbindelse imellem ofrene og skulpturen.

– Ved at lade tidligere kz-fanger indgravere stregerne bygges en direkte bro fra fortidens udryddelseslejr til dette nutidige mindesmærke over ofrene.

– De overlevende mejsler næsten i ordets bogstavelige betydning erindringen om deres medfangers skæbne. For hver streg vil der symbolsk komme til at stå *Vi glemmer jer ikke!*

– De mange millioner streger visualiserer på én gang det ufattelige antal af døde og den kyniske og industrielle måde hvorpå masseudryddelsen var sat i system: én streg for hver veludført tilintetgørelse, som om det var en optælling af kartofler.

– Fangenummeret og symbolet som afbryder stregerne monotoni sætter på en gang fokus på et enkelt individs skæbne og udtrykker den kyniske kategorisering og nummering af mennesker, som var det kreaturer.

– Når den der ridser stregerne underskriver med fangenummer og symbol, kommer det til at fremstå som et autentisk vidnesbyrd fra et øjenvidne som selv har oplevet barbariet på egen krop.

Ophavsmanden

til Skamstøtten er den danske billedhugger Jens Galschiøt. Han er født 1954 og bor i Odense - med kone og tre børn. Har udstillet i Danmark, Grønland, Tyskland, England, Frankrig, Italien, Spanien og Kina. Galschiøt sætter sin kunst ind til forsvar for vort

samfunds etiske værdigrundlag, uden skelen til politiske, religiøse og økonomiske interesser.

Kunstneren finansierer selv sine kunst-manifestationer ved salg af sine »konventionelle« skulpturer i kobber og bronze. Desuden støttes han i begrænset omfang af filantropiske fonde.

Projektet udføres ved hjælp af ulønnet arbejdskraft. Den frivillige indsats understreger vort fælles ansvar for klodens sociale og økologiske udvikling. Dette ansvar skal ikke kun overlades til politikere, eksperter, kunstnere etc.

En »husker« i historien

Vor erindring bliver stadig kortere fordi vores bevidsthed overbebyrdes af mediernes uafsladelige informationsstrøm. Liglugten og døden er fordultet så snart billederne er flimret væk. Her er det Skamstøttens opgave at fastholde erindringen om overgrebet og dets ofre - at fungere som en »husker« i historien.

Netop i kraft af at skulpturen indgår i et verdensomspændende netværk af lignende skulpturer, lades den med en meget stærk symbolik som gør det umuligt at fortrænge den fra den menneskelige bevidsthed.

Første gang i Hong Kong

I november 1996 blev den første Skamstøtte præsenteret for verdens offentligheden. Det skete på FAO's topmøde i Rom, hvor den kom til at fungere som et symbol på konferencen for NGO'er (Non Government Organizations).

Den 4. juni 1997 blev projektet sat i gang. Det skete, da 55.000 mennesker samledes i Victoria Park i Hong Kong for med tændte stearinlys at mindes massakren i Beijing i 1989. Her var Skamstøtten midtpunktet for højtideligheden. Herefter opstilles den på skift på alle syv universiteter, indtil den 4. juni 1998, hvor den igen dannede midtpunkt for højtideligheden i Victoria Park.

Åben anklage mod regimet

Ved at opstille Skamstøtten i Hong Kong lige før genforeningen med Kina 1. juli, er det lykkedes at få den anbragt på kinesisk territorium. Her står skulpturen som en åben anklage mod de gamle mænds regime i Beijing. Den er med til at afprøve magthavernes

løfter om at respektere menneskerettighederne og ytringsfriheden i Hong Kong.

Næste opstilling

bliver i Mexico, som fik en uhyggelig aktualitet den 2. december 1997, da 45 mennesker blev dræbt i landsbyen Acteal ved en koldblodig massakre.

Dernæst satser vi på at rejse en Skamstøtte i Brasilien for at markere en massakre mod jordløse landarbejdere.

Største kunsthappening i Europa

Sådan beskrev pressen Min Indre Svinehund som Galschiøt gennemførte i 1993. I 20 storbyer blev der uden myndighedernes vidende opstillet en skulptur af et svin i menneskeklæder som symbol på den stigende racisme.

Fokus på dobbeltmoral

Galschiøt har ofte være akkrediteret som NGO på internationale konferencer, bl.a. på FN's sociale topmøde i København 1995. Her arrangerede han happeningen Den Stille Død for at sætte fokus på den rige verdens dobbeltmoral. Vi betragter individets ret til livet som ukrænkeligt samtidig med at vi tillader en global ubalance som hvert år har millioner af børn som ofre.

750 børnedukker (i alt 15 t) blev ophængt i det offentlige rum og der blev uddelt 13.000.000 »værdibeviser« ét for hvert barn som hvert år dør af sult og let helbredelige sygdomme.

Yderligere oplysninger

samt en masse billeder kan findes på vores Internetside: <http://www.aidoh.dk>

eller hos

Jens Galschiøt, Banevænget 22, 5270 Odense N

Tlf.: 6618 4058 - Privat: 6614 4038

Fax: 6618 4158

E-mail: aidoh@aidoh.dk

eller hos Vagn Frausing (international sekretær) privat tlf.: 6615 4506.

Invitation til børn i 6.-8. klasse
Græsted-Gilleleje kommune
til

»En KZ-lejrfange fortæller« og Udstilling, der belyser forholdene i lejrene

Pyramiden, Kultursalen, Vesterbrogade 56, Gilleleje

Mandag den 1. - fredag den 5. februar 1999

Fem tidligere fanger fra koncentrationslejrene i Tyskland har i samarbejde med Frihedsmuseet sammensat en udstilling, der viser forholdene for danske fanger i tyske fangelejre under 2. verdenskrig.

De fem tidligere fanger ønsker at fortælle børn i dag om forholdene for de danskere, der af politiske eller andre grunde blev taget til fange og sendt til de tyske koncentrationslejre Neuengamme, Hannover Stöcken og Versen bei Meppen.

For nutidens børn er det en menneskealder siden, 2. verdenskrig sluttede, og forholdene, som fangerne levede under, er så ganske udenfor vor fatteevne.

I dag er der ikke mange mænd tilbage, der har oplevet lejrenes umenneskelige forhold: pinsler og fornedrelse, bestikkelse, nerver, for lidt søvn, sult og tortur, men også udholdenhed og kammeratskab.

Fange nr. 69493 Helge Hansen, nr. 60886 Niels Otto Køster, nr. 54577 Peter Møller Madsen og nr. 60 831 Henning Jensen vil i dagene 1.-5. februar 1999 fortælle om, hvordan de oplevede det, og hvad det gjorde ved folk.

Møde på den norske ambassade

Ambassadør Thorvald Stoltenberg indledte mødet med velkomst til de ca. 60 personer, der var inviteret til foredrag af forfatteren Kristian Ottosen. Thorvald Stoltenberg omtalte disse sammenkomster som seminarer.

Denne dag altså præsentationen af forfatteren til bogen »Redningen« om de hvide busser – set med norske briller.

Kristian Ottosen satte en ny vinkel på redningen af danske og norske fanger ved at omtale de tre mænd, som han mente, havde gjort redningen mulig. To tyskere og en neutral, som han udtrykte det. Heinrich Himmler, Walter Schellenberg og Folke Bernadotte.

Foredraget var uden »føleri«, men var en ret tør konstatering om, hvilke motiver de tre mænd havde til at gå i gang med redningen af KZ-fanger.

Heinrich Himmler ønskede at overleve, også selv om han skulle afstå fra den ed, han havde sværget til Føreren. Indtrykket var, at H.H. var blevet opportunisten, der ville overleve for enhver pris. Schellenbergs motiv var unægteligt det samme.

Mere diffust forekom Bernadottes motiver. Kristian Ottosen omtalte et møde, som Bernadotte havde haft med De Allieredes Overkommando Eisenhower i det generobrede Paris. Denne oplysning er ny for den, der skriver disse ord. Her diskuteredes, hvordan man kunne hjælpe franske fanger, der var mellem frontlinierne og i lejre. Ud fra dette skulle Bernadotte angiveligt have fået ideen til redningen af danske og norske fanger i KZ-lejre i Tyskland.

Der blev ikke her givet nogen entydig begrundelse for Bernadottes indsats.

Til sidst fortalte K.O. om hjemturen fra Neuengamme og om den forholdsordre, de såkaldte »Tiefflieger« havde fået om, at hvide køretøjer ikke måtte beskydes. Men som han sagde: »Tyskerne kørte også med mange hvide køretøjer, så sikrest var det, at man på bussens tag flagede med et norsk eller dansk flag...«

Selv havde K.O. siddet der i op til to timer.

Selv om noget af det, K.O. sagde, er kendt af KZ-fanger, er der jo mange i nutidens Danmark, der ikke kender til den del af besættelsen.

En god dag, en dygtig foredragsholder og en venlig, folkelig ambassadør.

Bogen »Redningen« anmeldes andetsteds i bladet.

Alligevel kom vi hjem!

Som jeg husker afrejsen fra Buchenwald kz-lejren den 18. december 1944 til mange måneders slavearbejde i nazi-Tyskland

Den 17. december fik vi vore uniformer udleveret igen, så vi kunne smide de forhadte sribede fange-dragter. 1600 danske politifolk blev brutalt stuvet sammen i én barak, så sammenpresset som aldrig før. Ikke alle kunne ligge ned eller sidde, men humøret var godt, vi troede, at vi skulle hjem.

Den 18. december kl. 6 om morgenen blev alle jaget ud på den store appelplads. Det frøs stærkt den dag, en iskold blæst fór hen over den øde plads. Vi rystede alle af kulde i vore tynde sommeruniformer.

Den 17. december havde vi givet vore venner nordmændene resterne af vore rødekorspakker, da vi jo troede på hjemrejsen.

I dag, 54 år senere, ser jeg tydeligt vi mange danske politifolk stå på appelpladsen i Buchenwald. Vore tynde sommeruniformer gav ikke megen varme i den bidende kulde. Vi stod og ventede og ventede på at blive afhentet af danske busser, men nej, igen var det de snavsede og utætte kreaturvogne, der ventede os for at køre os til mange måneders slavearbejde i det onde land.

Jeg husker tydeligt den unge, tyske SS-løjtnant, der gik og styrede de mange udvalgte kapoer, der med lange træstave slog enhver politimand, der kom ud af geledet.

I ca. ti timer havde vi nu stået på den kolde appelplads og ventet, uden mad og drikke, uden at kunne gå på latinerne.

En stor, mager politimand brød ud af geledet og gik hen foran SS-manden og bad på flydende tysk om lov til at gå på latrinet og drikke noget vand. Der var mange af hans kolleger, der var syge af dysenteri og var meget tørstige.

Jeg husker tydeligt SS-erens hånlige svar: »I er udskrevet fra Buchenwald-lejren, I må vente, til I bliver afhentet. I må vente med at få mad og drikke, til I kommer til den nye lejre«.

Den danske politimand bad igen om lov til at gå på latinerne og få noget at drikke. SS-eren svarede ham ikke, han gav tegn med hånden til de ivrige kapoer om at jage den danske politimand tilbage i geledet, med vi andre tørstige og sultne.

To kapoer ramte politimanden, idet han vendte sig for at gå tilbage. SS-eren så med væmmelse på den syge mand, hans tynde uniformsbukser var gennemvædet med urin og lort, en ram stank stod i den klare frostluft. En lugt af lort og klor, der altid hang over lejren.

Efter 16 timers venten på appelpladsen blev vi drevet ud til de ventende kreaturvogne. Og efter 20 timers kørsel til krigsfangelejren Starlag 4 B Muhlberg fik vi vand at drikke. Sult kan glemmes en tid, men ikke tørst. Ingen fugle sang, der var ingen, dødens ånd, der hang over lejren, havde fjernet dem.

I kreaturvognene var vi danskere tæt sammenstuvet. Vognene stank af kvæg, og snart blandedes stanken med sved, urin og lort fra os beskidte mænd, én havde skidt i bukserne. Det var svært at røre mere end en hånd eller en fod. Vognen var så tæt pakket med bange mænd. Alle stod op, at sidde ned betød, at man blev mast ihjel. Vore sammenpressede kroppe udviklede varme, så efter et par timer var der nogle af de svageste, der besvimede, men de blev stående, der var ikke plads til at falde. Inde i midten var der nogle, der prøvede at tage noget tøj af, ude ved vognsiderne frøs de. Lugten af urin og lort gjorde opholdet ulideligt i den trange kreaturvogn.

Sveden løb ned i øjnene på os, så vi ikke kunne se. Hvert ryk i toget sendte en jagende smerte igennem vore kroppe, så vi måtte snappe efter vejret.

Efter to dages kørsel uden vi fik mad, standsede toget på et sidespor. Dørene blev åbnet, og vi kravlede ud på en bar mark. Der blæste en frostklar vind, og kulden bed igennem vore tynde sommeruniformer. De, der havde lidt kræfter endnu, hoppede og slog kuskslag. Hurtigt kom-

Knud Anesen efter udgangen fra Buchenwald den 18. december 1944.

manderede de mange vagter os på rækker igen. Vi var på vej mod krigsfangelejren Starlag 4 B Muhlberg.

Så vi os tilbage på den lange sneklædte vej, vi havde gået, var grøften på begge sider gul af urin. Kulden fik os til at lade vandet. Frosten fik grøften til at ligne en eng fyldt med gule engblommer.

Knud Anesen

Bosch

Blandt de firmaer, der beskæftigede slavearbejdere under krigen, var også det stadig velkendte Bosch.

I forbindelse med det røre, der nu er omkring forsøget på at forhandle sig til rette med de firmaer, der stadig eksisterer, og som er interesseret i at have et ordentligt image, har også Bosch været spurgt om deres syn på sagen.

Svaret var, at de var tvunget til at beskæftige disse mennesker, så ansvaret måtte ligge hos staten.

Dette synspunkt fik jeg forelagt, da ARD (det tyske program 1) sendte en journalist herop for at høre mit syn på den sag. (Sendt i ARD kl. 22.30 fredag den 24/7 1998).

Mit svar var, at det var det, vi i Danmark kalder »frivillig tvang«, og at

det i hvert fald ikke burde afholde Bosch fra at stå ved deres del af ansvaret.

De havde f.eks. i Tugthus Brandenburg et helt lokale til rådighed med civil mester. Staten har hidtil afvist at skulle påtage sig et medansvar, idet det jo aldrig kom til en egentlig fredsslutning på 2. verdenskrig, men i stedet den kendte 4+2 aftale. Imidlertid stiller kanslerkandidat Schröder nu i udsigt, at såfremt han vinder det kommende valg, vil han gå ind for, at staten deltager i en fondsdannelse i den udstrækning, private firmaer vedstår sig deres del af ansvaret.

Klaus von Münchhausen, der arbejder med at søge en fond rejst, der kan danne grundlag for udbetaling til tidli-

gere slavearbejdere, har også været her og har allerede fået en aftale med VW og Warta om en forhandling, ligesom andre firmaer overvejer at gå i forhandling.

Men grundlaget for brede forhandlinger er, at der foreligger fuldmagter fra tidligere fanger med angivelse af firmanavn og sted og ca. tid.

Endelig har jeg fra den tyske ambassade modtaget et eksemplar af den lov, der muliggør annullering af Nationalsocialistiske »uretsdomme«.

Villy Mørk Jensen

Fra foreningerne

Gestapofangerne Randers

»Mustard Point«

Gestapofangerne, Randers, på heldagstur

Det er søndag morgen den 13. september 1998. Klokken er otte, jeg står ved køkkenbordet og pakker min frokost, da det ringer på døren. Jeg går ud og lukker op. Udenfor står Vagner fra Fredericia. Han kommer for at hente mig – vi skal følges ad til Randers, hvorfra vi skal deltage i en heldagstur, som Gestapofangerne i Randers har arrangeret.

Vejret var noget gråt, men ellers stille. Der var ikke megen trafik på motorvej E 45, men dette til trods kørte vi ikke særligt hurtigt. Nu havde vi altså også god tid.

Vi fortsatte ad motorvejen udenom Randers, og først ved afkørsel Randers Nord forlod vi motorvejen. Vi var nu ikke langt fra det sted, hvor

Ejnar og Edith Hultén bor, og herfra kunne vi komme med rutebilen.

Vi kørte ind på den nærliggende parkeringsplads. Vi blev siddende lidt, men besluttede så at gå ind for at sige go'morgen og melde vor ankomst. Det var nu ikke mange ord, vi fik udvekslet med hinanden, før vi hørte Edith Hultén – ude fra køkkenet – åbenbare sin røst med ordene: »Så – nu er bussen her«.

På vej ud gennem haven fik vi øje på Kaj Macon. Han bor i samme kvarter, og han skulle også med. Samtidig strejfede mit øje parkeringspladsen. Her så jeg formanden, Frode Greve Rasmussen, og Gerda Thallaug. De var i færd med at flytte noget over i bussen.

Vi kørte nu gennem Randers by til rutebilstationen. Her skulle vi tage de sidste deltagere op.

Præcis kl. halvti – som anført i programmet – begyndte vi at rulle ud af Randers.

Vi kører i retning af Hvidsten, drejer fra og kommer lidt efter ind i Allestrupgaard Skov. Her gør vi holdt ved Hvidstens-gruppens nedkastningsplads – kodeord »Mustard Point«.

Jamen, her havde vi da været så mange gange – men denne gang var der en særlig grund – i hvert fald for nogle af os.

En ung mands tanke og arbejde for at rejse en mindsten netop på denne plads havde gjort så stærkt indtryk på

Mindestenen for Hvidsten-gruppens nedkastningsplads, »Mustard Point». Foto: Tage Høgsgaard.

de modstandsfolk, som var tilknyttet stedet, at de omsatte denne tanke til handling. Mindestenen med følgende inskription:

HVIDSTENS-GRUPPENS
NEDKASTNINGSPLADS
»MUSTARD POINT«
1943-44

Rejst af Frihedskampens Veteraner

blev den 3. juli 1997 – med Flemming Juncker i spidsen for flere modstandsfolk og heriblandt nulevende medlemmer af Hvidsten-gruppen – indviet som et minde for det sted, hvor en af modstandsbevægelsens mest kendte grupper modtog våben, sprængstof og faldskærmsfolk, og hvor alt dette endte i en katastrofe.

Vi drog ad smalle veje videre nordpå, kom ind i Rold Skov, hvor vi kom vidt omkring – blandt andet forbi nedkastningsstedet og området ved Madum sø, og vi havnede til sidst på parkeringspladsen i Rebild.

Med i bussen havde vi en krans. Den blev hentet frem. Vi tog den med over i Rebild Nationalpark, hvor Tage Høgsgaard lagde den ved mindestenen over de 69 allierede flyvere, der mistede livet under indflyvning over Danmark med materiel til den danske modstandsbevægelse. På stenen er anbragt en kobberplade, der bærer såvel navne og data som nationalitet over samtlige flyvere.

Vi indledte nu i Skørping, ja, nærmest en intens jagt på en mindesten over Erik Vangsted, som den 17. august 1943 blev dræbt i ildkamp med en tysk patrulje, som overraskede den timandsgruppe, der var på vej hjem efter en nedkastningsmodtagelse.

Strækningen blev gennemkørt et par gange – både frem og tilbage –

men stenen var som sunket i jorden. Vi måtte opgive og kørte så i stedet for til Støvring.

Det normale tidspunkt for frokost var forlængst overskredet, så vi var godt sultne, da vi her kørte ind på et cafeteria. Ganske få havde selv medbragt en flad madpakke – de øvrige gik ind og flottede sig med noget, der lignede højtbelagt smørrebrød.

Efter dette måltid kunne vi igen. Vi skulle lige et smut over Limfjorden, så vi tog turen i Limfjords-tunnelen. Vi kørte stadig nordpå – små 20 kilometer sydvest for Sæby lå vort mål – Voergaard Slot, én af Danmarks bedst bevarede og restaurerede renæssancebygninger og omgivet af Danmarks bredeste voldgrave.

Her havde vi et ophold på godt et par timer, hvorunder vi fik en interessant rundvisning af slottet og dets enorme kunstsamling af såvel både historisk som kunsthistorisk værdi.

Vi vendte nu blikket hjemad. Da vi jo havde forceret Limfjorden under vandet, hvorfor så ikke her på tilbagevejen gøre det oven vande. Jamen, det gjorde vi da bare, for vi kørte nemlig

til Hals. Herfra blev vi færget over – en behagelig sejltur, der faktisk var overstået næsten før, den var begyndt.

Turen fortsatte nu sydpå ned langs østkysten. Farten var god og jævn – vi skulle jo have indhentet noget af den tabte tid, for et eller andet sted ventede middagen, men hvor det var, ja, det var en hemmelighed, indtil vi kom så nær Randers, at vi ikke kunne undgå at gætte – det måtte være Purhus Kro.

Her blev vi udsat for at indtage indbagte rejer med salat og flutes, kalvesteg stegt som vildt med alt dertil hørende – selv husets rødvin. Jamen, det smagte simpelthen vidunderligt. Og så sluttede hele menuen med en gang kaffe.

Efter denne middag tog vi nu det sidste stykke ind til Randers, som vi nåede ved 20 tiden.

En lang dag, men en dejlig tur med flere nye indtryk var nu forbi, og vi gik hver til sit.

Tage Høgsgaard

Ved mindestenen over de 69 allierede flyvere nedlagde Tage Høgsgaard en krans. Foto: Frode Greve Rasmussen.

Tak!

Georg Andersen har frasagt sig posten som Buchenwaldklubbens sekretær, og jeg har taget over. Som både du og jeg ved, har han gennem mange, mange år ydet en uvurderlig indsats og ofret mange kræfter og megen tid på sit hverv til gavn og glæde for os alle.

Jeg gør mig ingen illusioner om, at jeg skulle kunne gøre ham det efter, men jeg håber på – og vil gøre mit bedste for –, at vi må få et godt samarbejde i den tid, som må blive os forundt.

Med kammeratlig hilsen
Mogens B. Madsen
Ved Bellahøj 13 A, 9. th.
2700 Brønshøj
Tlf. 38 28 45 98

Tilskyndet af den udtrykte skuffelse på og efter generalforsamlingen over, at der ikke var planlagt nogen bustur til udlandet i år, har bestyrelsen besluttet at tilbyde medlemmerne en af 65-Ferie arrangeret

5 dages bustur til Werradalen – Bad Sooden

i tiden 5.-9. september 1999 til en pris af kr. 2.745,- pr. person i dobbeltværelse med b/t og et tillæg af kr. 350,- for enkeltværelse med b/t.

Inkluderet i prisen er: Gebyr til Rejsegarantifonden samt »Det blå Kort« fra Europæiske Forsikring, 4 x morgenmad, 4 x frokost, 4 x middag, ophold på flot hotel centralt beliggende i vidunderlig kulturby, udflugt ad »Eventyrvejen«, formiddag i Lutherbyen Eisenach, besøg på saltmuseum,

eftermiddagsdans til kurorkester, besøg på grænsemuseum, danseaften på hotellet og dansk rejseleder på hele turen. Vi håber på at få vognmand Niels som chauffør og Gurli som guide.

Klubbens tidligere ture til stedet har været bragende succes'er. Oplev denne gang turen og stedet i efterårsfarver og -stemning og frem for alt samværet med gamle fangekammerater.

Der bliver plads til 46 personer i bussen, og da princippet for deltagelse er »først til mølle«, skal du snarest melde dig til klubbens sekretær Mogens B. Madsen, Ved Bellahøj 13 A, 9. th., 2700 Brønshøj, tlf. 38 28 45 98. Vi ses på turen.

Med kammeratlig hilsen
Bestyrelsen v/M.B.M.

Generalforsamling

Vi fejrer i år vores generalforsamling **torsdag den 29. april kl. 12.00**. Generalforsamling og derefter spisning ca. kl. 13.00. Husk at møde flittigt op og give besked så hurtigt som muligt til kontoret tirsdag og torsdag mellem 10 og 12 eller tal med mig på tlf. 86 10 70 24, bedst efter kl. 18. Jeg prøver at nå så mange som muligt, som jeg plejer – så vel mødt på Skovvangsvej 127 D, Århus N., den 29. april.

Husk, at forslag til generalforsamlingen skal indberettes 14 dage før!

På gensyn!

Einer Sørensen

Årsmøde i Sachsenhausen-foreningen

Mandag den 1. marts 1999 holdt Sachsenhausen-foreningen sit årsmøde i Odense. Udover valg, der alle var genvalg, og godkendelse af regnskabet – med akklamation – var det vigtigste punkt beretningen om foreningens virke.

Peder Søegaard berettede i en fyldig og god beretning bl.a. om deltagelsen i I.K.S. møder i Oslo maj 1998, Berlin april 1998 og Frankrig september 1998. På alle møder har der været diskussion om vedligeholdelse af Sachsenhausen, hvordan man fortsat kan sikre lejren som minde om nazismens forbrydelser. Det er stadig sådan, at der lægges mærke til, at Danmark er repræsenteret og gør sig gældende i debatten.

Formanden har skriftligt stærkt anbefalet, at Anna-Lise Clausen fortsat er tilknyttet Arbejdsskade styrelsen. Alle håber, det også fortsætter de næste år – det blev lovet ved Frihedsfondens nedlæggelse.

Omtalte erstatningssagerne, men anbefalede at ingen var for optimistiske. I tilslutning til beretningen orienterede Lillian Olsen om arbejdet i Sammenslutningen og F.I.R. Bortset fra, at der nu er forslag om lovændringer i Sammenslutningen, har der ikke været de store drøftelser.

Efter at de nuværende love har fungeret i 25 år, er der nogen, der mener, at det kun må være aktive modstandsfolk eller fanger, der må repræsentere den enkelte forening i Sammenslutningen. Sachsenhausen-foreningen har i mange år haft en god repræsentation også af enker. Formanden finder det dybt utilfredsstillende og en fornærmelse overfor vore aktive kvindelige medlemmer, hvis et flertal til repræsentantskabsmødet skulle vedtage forslaget og dermed indskrænke vor ret til selv at bestemme, hvem der skal repræsentere vores forening.

I F.I.R. har formanden sammen med Else Drejer repræsenteret Danmark i

Wien. I bestyrelsen har Peder Søegaard plæderet for, at vi fortsætter vort arbejde så længe som muligt. Årsmødet i F.I.R. bliver i år først i maj måned. Foreningen vil som sædvanligt være repræsenteret af formanden og Lillian Olsen.

Efter en god debat, en velfortjent pause, var der en dejlig festmiddag. Som sædvanligt havde »Odensepigerne« lagt meget arbejde i at forberede en virkelig god dag. Formanden kunne inden togrejsen tilbage til København takke alle – især »Odensepigerne« – for et godt, kammeratligt og sagligt møde og en god middag.

Peder Søegaard

Alt Garge!

Hvor mange fra denne lejr lever endnu?

»Jejse« vil gerne samle disse gamle Hæftlinge.

Skriv eller ring venligst – snarest.

Hvis/når jeg hører fra jer, bliver I alle underrettet om, hvor mange og hvem.

*Jens Jacob Jensen (Jejse)
Frederik den 3. Vej 3 st.
7000 Fredericia
Tlf. 75 92 54 57*

Sentenser

Bedre at tænde lys omend aldrig så lidet end at forbande mørket.

Konfutse

Ved at tro på livet erfares det, ved at elske livet forklares det, ved at vove livet forsvares det, ved at give livet bevares det.

J. Chr. Hostrup

Den, som er uden karakter, er ikke et menneske, men en ting.

S.R. Chamfort

At være noget er det væsentlige, ikke at eje eller synes at være.

Fra Talmud

Det er godt at bøje sig i støvet, når man har begået en fejl, men det er ikke godt at blive der.

F.-R. Chateaubriand

Hvorfor skulle vi bekymre os om døden? Livet har jo så mange vigtige opgaver, som må løses først.

Konfutse

Tvivler du om, hvorvidt en handling er god eller dårlig, så afstå fra den.

Zarathustra

Man bliver ikke nødvendigvis klogere eller dummere med alderen, men man bliver langsommere.

Kaj Christensen

Den frihed, jeg har, er ikke noget værd, hvis den ikke giver frihed til andre.

Kaj Christensen

Klip fra aviser og blade

Information, den 8. juni 1998

Retssag truer Volkswagens succes

Tidligere kz-fanger kræver erstatning for nazi-tidens slavearbejde for Volkswagen.

Retssagen truer VW-koncernens image – og måske kanslerkandidat Schröder

Af THERKEL STRÆDE

Det var med stor selvtilfredshed koncernchef Ferdinand Piëch kunne åbne den årlige generalforsamling i Volkswagen AG. Koncernen har fremgang over hele linien. Salget af Audi, Seat, Skoda og VW er i det forløbne år steget med 7,3 procent, koncernens omsætning med 13 procent til 113 milliarder D-mark.

Overskuddet er fordoblet, og Volkswagen-aktier står i dag 225 procent højere end i 1996. Salget af USA-modellen New Beetle har overtruffet alle forventninger, og overtagelsen af prestigemærket Rolls-Royce er netop gået i orden. Stolt beretter ledelsen i store tekstannoncer, bl.a. i Spiegel, om koncernens succes. End ikke den nylige fusion mellem konkurrenten Daimler-Benz og Chrysler syntes at forstyrre feststemningen på aktionærforsamlingen.

Sårbar koncern

Men en koncern af Volkswagens størrelse er sårbar over for dårlig pr. Da Carl Hahn var koncernchef og den økologi-interesserede Daniel Goeudevert chef for mærket VW, var Volkswagen kendt for høj etik, medarbejderindflydelse – og ret lav indtjening. 'Hestekraftfanatiker' Piëch bragte en

mere brutal ledelsesstrategi med sig, og man måtte gennem en langvarig retssag, fordi han huggede indkøbschefen José Ignacio Lopez fra General Motors og med ham detaljeret viden om konkurrenten Opels hemmelige planer.

Sagen endte med et forlig, der kostede Volkswagen flere milliarder, og image-skaden var betydelig. Men siden har de positive historier domineret.

Spøgelser fra fortiden

Nu trues fremgangsstemningen af spøgelser fra en fjernere fortid. Tre tidligere kz-fanger anlægger sag for at få den løn, de blev snydt for som slavearbejdere på fabrikken, udbetalt med renters rente. Det bebudede de i tv-magasinet Monitor torsdag aften. De tre – Julius Farkas, Ornan Lobstein og Frank Stephan – er bosat i Israel. De var blandt de 450.000 jøder, som nazi-Tyskland i 1944 deporterede til Auschwitz.

Dér blev de fleste ført lige i gaskamrene. De tre mistede deres familier, men blev selv udvalgt til tvangsarbejde. Volkswagen sendte som mange andre tyske firmaer en repræsentant til Auschwitz for at udvælge de egnede, og Farkas, Lobstein og Stephan kom til Wolfsburg, hvor 300 jødiske metalarbejdere blev spærret inde i en kz-lejr i fabrikkens underetage og sat til at lave V1-missiler på samleband.

Da luftangreb ødelagde store dele af Volkswagens hovedfabrik, blev fangerne ført til Nordfrankrig, hvor firmaet allerede havde en lejr med 500 jøder og indrettede en underjordisk fabrik. Her var det hårdt jord- og betonarbejde.

Da de allierede nærmede sig, blev fangerne ført videre til andre kz-lejre.

De tre unge drenge kom til en lejr ved Koblenz, hvor Volkswagen også byggede en underjordisk fabrik. Da denne lejr måtte opgives i okt. 1944, afgav Volkswagen nødtvungen de 300 til SS-firmaet Mittelwerke i kz-lejren Dora-Mittelbau. De 500 kom til flyfabrikken Messerschmidt.

Også en gruppe på 650 jødiske kvinder og unge piger, hentet i Auschwitz, blev sat til tvangsarbejde hos Volkswagen, der fortsatte produktionen af miner og håndvåben i den beskadigede hovedfabrik indtil få dage før befrielsen i 1945.

Forfærdelige vilkår

Fangerens vilkår var forfærdelige. En kokkelærling, som havde snydt sig ind i gruppen, beregnede fangekostens ernæringsværdi til max. 1400 kalorier om dagen – ved arbejde i 12-timers skift syv dage om ugen. Tempoet var dog tåleligt, og mishandlingen fra vagternes side blev først gængs, da fangerne blev flyttet til firmaets andre lejre. Fangerens kræfter svandt hurtigt, men kun få døde i det ret korte tidsrum, de var i firmaets varetægt.

For leje af fangerne betalte Volkswagen til SS seks Mark om dagen for mænd og fire Mark for kvinder. Fangerne fik intet udover den usle kost og primitive indkvartering. Talrige tyske virksomheder udnyttede kz-fanger, ofte endda under mere umenneskelige forhold. Senere betalte Den tyske Forbundsrepublik erstatning for uretmæssig indespærring og sundhedsskader.

Industrien har derimod konsekvent afvist at udbetale den løn, slavearbejderne blev snydt for. Dens politik har været at skubbe ansvaret for nazismens forbrydelser over på staten.

Klip fra aviser og blade

Information, den 8. juni 1998

VOLKSWAGEN – Fremgangen trues af spøgelser fra fortiden. Tre tidligere kz-fanger, der arbejdede som slaver for fabrikken, kræver nu deres løn udbetalt. Foto: Epa / Nordfoto.

Man blev tvunget til at tage imod kz-fanger, lød argumentet.

Virksomhedshistorisk forskning har imidlertid påvist, at private firmaer under nazismen havde stor handlefrihed og konkurrerede hårdt om at få kz-fanger. På den baggrund er der i de seneste år blevet rejst flere sager af samme slags som den aktuelle. De er ikke blevet vundet, men både politisk og juridisk er lydhørheden for fangernes synspunkt i dag større, end dengang mange tyske dommere havde nazistisk fortid.

Udsigten til, at Julius Farkas og hans medklagere får medhold, er dog næppe stor. Volkswagenwerk var ikke et almindeligt privat firma, men tilhørte nazistpartiet og blev derfor beslaglagt af de allierede i 1945. Volkswagen AG blev først grundlagt i 1949, og selv om man overtog en del bygninger, maskineri og medarbejdere, er der altså ikke den samme juridiske kontinuitet som f.eks. hos BMW.

12 millioner

Volkswagens ledelse har sidst, da spørgsmålet var fremme,

doneret 12 millioner D-mark til organisationer, institutioner m.v., der hjælper Holocaustofre, samt til udveksling af unge mellem Tyskland, Østeuropa og Israel, men afvist individuel erstatning. Man finansierede desuden en uafhængig videnskabelig undersøgelse af tvangsarbejdets omfang på Volkswagens arbejdspladser.

Takket være denne står de tre klagere stærkere, når de skal bevise omfanget og karakteren af slavearbejdet, end de fleste tidligere kz-fanger. Men om de vil være i stand til at bryde det samlede tyske erhvervslivs afvisningsfront, er usikkert.

Pr-mæssigt kan retssagen tilføje Volkswagen betydelig skade – det turde være givet, når man ser, hvor galt det gik de schweiziske banker, da de forsøgte at løbe fra medansvaret for nazi-Tysklands røveri af jødiske formueværdier.

Politisk delikat

Også politisk er sagen delikat. Volkswagens største enkeltaktionær er delstaten Niedersachsen, så dennes ministerpræsident er et af de mest indflydelsesrige medlemmer i koncernens tilsynsråd. Og det er ingen ringere end Gerhard Schröder, Socialdemokratiets kanslerkandidat. Iflg. meningsmålingerne har Schröder særdeles gode chancer for at vælte Helmut Kohl ved efterårets forbundsdagsvalg.

Men kan han skræve så vidt, at han tilfredsstiller både de erhvervsfolk, der – overraskende – har meldt sig blandt hans støtter, og venstrefløjen i sit kommende støtteparti, De Grønne? Det kan sagen Farkas m.fl. mod Volkswagen blive prøven på.

Therkel Stræde, lektor ved Odense Universitet, var 1988-92 medlem af den historiker-gruppe, der undersøgte Volkswagenfabrikkernes udvikling under nazismen.

Klip fra aviser og blade

Information, den 2. november 1998

Jeg er ikke død

EMERITERET

Af PAUL THYGESEN

Godt nok på en side 13 under Frie ord om diverse hemmelige tjenester og med overskriften Fortiden Genset omtales i Information Weekend »nu afdøde professor Paul Thygesen« som manden, der rettede jer i jagten på telefonaflyttere i Alfred Jensens soveværelse og lokum i 50'erne.

Ganske vist i sit 85. år dementerer undertegnede udsagnet afdød, men kan dog godt tage et adjektiv som f.eks. emeriteret. Hans yndlingshustru har trofast korrigeret dagens telefoniske kondolencer og ser hen til en passende informativ nekrolog på et mere passende tidspunkt. Selv ser jeg nødt til mit mangeårige abonnement på Information afbrudt p.g.a. dødsfaldet og fortsætter som aktionær trods udbyttet. Jeres jagt gik altså på den person, der var firmaet Arne Sejrs forbindelsesled til diverse efterretningsorganisationer og aktivist i hans »blikkenslagerbande« i Vestersøhus. Via finurlige kontakter og kodemeddelelser fandt I så frem til, at eftersøgte kunne være en overlevende kz-fange.

Skrevet på denne side 13 står osse, at Per Gregersen pegede på mig som den aktuelle i efterundersøgelser af overlevende fangers »kz-syndrom«. Vi er nu i 1976, hvor Gregersen (kendt af mig som

en initiativrig kollega) oplyste jer, at jeg osse for tiden var redaktør af *Ugeskrift for Læger*. Den Almindelige Danske Lægeforening vil kunne bestride, at det har været tilfældet.

Det er 22 aldrende år siden. Jeg erindrer ikke detaljerne i den refererede telefonsamtale, men vel at den blev afbrudt. Havde oplevet telefonaflytninger før og af PET formodede jeg – bl.a. med USA-ambassadens nægtelse af tysk gennemrejsevisum til lægelige kz-kongresser i øst- og mellemeuropæiske lande til følge.

Jeg kunne bekræfte mit kendskab til stud. med. med mere Niels Anders Türmer Larsen tilbage til 1944 fra en fælles deportation sydpå, hvor 1/3 af os døde inden for ca. et halvt år, også at jeg flere gange efterpå mødte ham i forbindelse med overlevendes ansøgninger om ydelser efter loven om erstatning til besættelsestidens ofre.

»Det var måske på kanten af det lægeetiske« skriver Ejvind Larsen i sine frie ord – måske i tillid til min antagne bortgang? I hvert tilfælde finder jeg intet uetisk i min oplysning om, at den nu bortrejste Türmer havde skiftet navn til Frommelt. Og jeg vil så ikke dementere det refererede udsagn om, at osse jeg fandt – og finder – det »afskyeligt«, at et medlem af Frihedsfondens bestyrelse, Arne Sejr, havde foranstaltet aflytning af et andet medlem, Alfred Jensen og hans kone i deres soveværelse.

*Rart at høre fra en af
vore gamle venner, der
ikke har mistet humøret – eller den kritiske
sans!*

NYE BØGER

Redningen

*Vejen ut av fangenskapet
våren 1945*

Af Kristian Ottosen

391 sider, illustreret

Pris: Kr. 325,00

Forlag: Aschehoug og Co,

En bog på norsk og af en norsk forfatter, om og med »De hvide Busser«, skal ikke afholde nogen dansker fra at læse den. Den er skrevet på et letflydende sprog af en forfatter, der ved, hvad han taler om.

Straks bogen åbnes, er der et kort over hvor de forskellige kz-lejre, fangelejre og NN-lejre var placeret i Tyskland, ligesom fronterne, de engelske, amerikanske og sovjetiske, er angivet i de dage eftersøgningen af norske og danske fanger fandt sted. Transportvejene, som »De hvide Busser« anvendte, er ligeledes angivet på kortet. En god begyndelse.

Det næste, som giver et anderledes billede af bogen, er, da forfatteren angriber stoffet med et psykologisk billede af Heinrich Himmler her kaldet den »Kolde Strategen«. H.H. blev allerede i januar 1929 udnævnt til Reichsführer for SS, og allerede da indledte han hurtigt Førerens og sin racelære. Alle, der skulle være SS-mænd, skulle have en ren »arierat-test«, helt tilbage til 1750. Også deres ægtfæller!

Allerede efter magtovertagelsen, hvor mordet på Röhm og hans nærmeste var sket, siger forfatteren: »Hitler har taget mord i brug som politisk våben«. Det industrielle mord!

Bogen giver også et godt billede af sammenfaldet – og forskellen – i

behandlingen af norske og danske fanger i Tyskland. En af forskellene var NN (Nacht und Nebel) forordningen, d.v.s. »Vernichtung durch Arbeit«. Forordningen blev underskrevet af Keitel den 7. dec. '41 og gjaldt Holland, Belgien, Frankrig og Norge – ikke Danmark. I afsnittet Norge i krig ses, hvordan tyskerne hurtigt arresterede kendte skuespillere, idrætsledere, officerer, politi- og universitetsfolk. Alt udført af Terboven.

Jøderne arresteredes – godt hjulpet af norsk politi. 739 deporteredes, og mindre end 24 timer senere efter ankomst til Auschwitz blev alle kvinder og børn samt alle mænd over 50 år dræbt. Bare 132 arbejdsføre mænd var tilbage.

Forskellen mellem de vestallierede fanger og de sovjetiske var også stor. Hitler overholdt – stort set – forpligtelserne overfor vestallierede krigsfanger, hvorimod de sovjetiske blev behandlet som dyr. Forfatteren skriver, at det var et af de skændigste kapitler i 2. verdenskrigs historie.

Madpakkerne til de norske fanger vakte glæde, men også undren.

Hvordan havde danskerne fået de norske navne med på pakkerne? Den forklaring kom først efter krigens ophør.

Af de danskere, som er omtalt i forbindelse med hjælpearbejdet, er bl.a. H.H. Koch, Frans Hvas, admiral Hammerich og hans kone Borghild. Omtalt, og værd at huske, er også tyskeres arrestation – på hollandsk område – af to britiske agenter, R.H. Stevens og S. Payne Best, allerede den 9. november 1938. Tyskerne skyede ingen regler, som ikke kunne omgås. Kun målet var helligt!

Forhandlingerne mellem Bernadotte og Himmler/Schellenberg var på mange måder sensationelle. Det var mundtlige forhandlinger – intet var skriftligt.

Bogen er også krydret med små dagbogsoptegnelser og notater, ligesom flere fanger er kommet til orde med deres meninger og deres opfat- telser.

Selve hjemturen med Røde Kors busserne er fortalt før, men tåler gentagelse, hvorimod NN-fangerne er meget lidt omtalt i tidligere litteratur, så her er meget nyt.

Godt er det også, at Hitlers testamente genopfriskes. Ondskabens testamente!

Afsnittet om redningen af fanger efter Tysklands kapitulation er også værd at læse. Godt nok var mere end 20.000 fanger – af flere nationaliteter – bragt i sikkerhed i Sverige af det svenske og danske hjælpekorps, men der var stadig »displaced persons« rundt omkring i Tyskland, som endnu ikke var repatrieret.

Lidt statistik: Af ca. 9000 deporterede nordmænd kom 7000 hjem, de øvrige omkom.

Alle reddede nordmænd, som var registreret den 7. maj 1945, er nævnt ved navn, erhverv, fødselsdato og hjemsted.

Svenske redningsmænd og danske, fortrinsvis fra Jyllandskorpset, er nævnt med navn og hjemsted, ligesom en omfattende litteraturliste er med.

Selv om bogen hedder »Redningen«, handler den på en meget informativ måde om meget andet.

Værd at læse! Værd at huske!

Kaj Christensen

Sedler

Brugt af danskere under 2. verdenskrig.

Af Niels Nielsen

253 sider rigt illustreret

Pris: Kr. 235,00

Forlag: Møntklubben Poletten

Denne bog er udgivet først og fremmest for numismatikere, men det er ikke derfor, den anmeldes i vort blad.

Bogen omhandler besættelsestiden i Danmark, men også den engelske besættelse af Færøerne og Island samt amerikanernes tilstedeværelse i Grønland – alt sammen fortalt med pengesedler m.v.

På en informativ måde fortælles hvordan der i en krigstid – stort set – er mangel på alt. I Danmark f.eks. er mangel på skillemønt, særlig kobbermønterne, da rygtet ville, at tyskerne ville tage mønterne til krigsproduktion.

Så der blev lavet »nødpenge« og »stikmønt«, der blev brugt frimærker.

Kommuner og amter udgav egne sedler, ja, såmænd blev der også i virksomheder udgivet nødsedler, disse måtte dog kun anvendes inden for virksomhedens område. Propagandasedler for f.eks. DNSAP, eller støttekvitteringer for f.eks. Kirkens Front.

Et stort afsnit i bogen er de sedler, der blev udgivet i tyske kz-lejre, krigsfangelejre. Her er sedler fra 24 lokaliteter.

Et godt – spændende – afsnit er en danskers deltagelse i falskneriet af engelske pundsnote, der blev fremstillet i Buchenwald, blok 19, et område, der var afspærret fra resten af kz-lejren.

Gestapo kom ofte og hentede færdige sedler for at kunne sprede dem ud til deres agenter i Europa og Mellemøsten. Mange sedler endte i Bank of England, og det varede længe, før eksperter fandt ud af, at de var falske. Det var nazismens mening at smide disse falske sedler – i store mængder – ned over England for at lave økonomisk ragnarok.

Også rationeringsmærker er her

vist i stort antal. Hvem tænker på, at allerede i oktober 1939 blev de første rationeringsmærker udstedt på sukker, og at de sidste først ophørte i 1952. 13 år med mangel!

Afsnittet om pengeombytningen i '45 er også et højdepunkt i bogen. Alle betalte med sedler, og ingen havde eller ville give tilbage i skillemønt. Skillemønt var opkøbt af alle – specielt dem, der havde noget at skjule – da skillemønt veksledes 1-1, hvorimod der skulle gives forklaring på store sedler, og den forklaring var nok svær – specielt for værnemagere – at give tilfredsstillende.

400 afbildninger af de forskellige sedler og, nok mest for samlere, er der også givet priser på disse.

Det er en bog, der komplementerer historien om besættelsen. Den bør egentlig være på ethvert bibliotek.

Kaj Christensen

Nekrologer

Ved Henning Hansens pludselige død vil jeg på kammeraters og egne vegne give udtryk for vores deltagelse.

Det er altid trist at miste en god ven, men med Henning Hansens død er der mange, der også mistede en særlig god kammerat gennem mange, mange år.

Henning kom her til Grenå fra Vejle i 1936 og fik hurtigt en række gode bekendtskaber blandt sportsudøveren inden for fodbold og atletik. Mange af disse bekendtskaber blev venner for livet. Men Henning Hansen blev dog mest kendt for sin indsats i modstandsbevægelsen i Grenå. I foråret 1943 var han den, der først blandt unge blev spurgt, om han ville være med i modstandsbevægelsen. Han sagde straks ja, og hans første opgave blev at finde andre unge, der var villige til at medvirke.

Man havde i Henning fundet den rette mand til dette job, og da den daværende byleder i slutningen af 1944 måtte forlade byen af sikkerhedsmæssige grunde, var det natur-

ligt at vælge Henning som byleder, hvilket han var til befrielsen. Hans rolige og velovervejede beslutninger gjorde ham til den ideelle leder, og i kraft af hans faste og overbevisende måde at udtrykke sig på, blev han på alle måder både den respekterede og meget afholdte leder. Et lederskab, der udviklede sig til et ærligt og godt kammeratskab blandt alle deltagerne i modstandsbevægelsen. Hans dækningsnavn var »Henningsen«.

Efter befrielsen oprettedes en kammeratlig og selskabelig klub, P E 2. Også her kom Hennings lederevner til udtryk, idet han i 16 år har været leder. Her er en anden af Hennings mange gode sider kommet til udtryk. Trods sit handicap med et dårligt ben og ude af stand til frit at kunne gå og derfor være bundet til en stol gennem mange år, så har han aldrig beklaget sig, og hans gode humør og herlige fortælleevne har gang på gang skabt den gode stemning i vores kreds. Hvert år den 4. maj var Henning altid parat og glædede sig til gensynet. Kun meget få gange har han grundet helbredet ikke kunnet deltage. Ikke

blot i P E 2 var Henning et samlingspunkt, men for hans tre børn og deres familie var han den betænksomme og kærlige far, svigerfar og bedstefar, der elskede at samle familien så ofte som muligt. Her vil savnet blive stort, men også i P E 2 vil vi mærke, at Henning ikke mere er iblandt os og vil derfor udtrykke: Æret være vor kære byleders minde.

Børge Juul Jensen

Henning Hansen, Grenå, døde torsdag den 3. december, 83 år gammel.

Axel Hansen

Det var med sorg, at vi den 19. februar modtog budskabet om, at Axel Hansen (Pandehår) var gået bort efter lang tids sygdom.

Axel blev tidligt under krigen optaget som medlem af modstandsorganisationen Holger Danske på grund af sin uddannelse som værktøjsmager og blev et skattet medlem af gruppens våbenværksted. Axels faglige kunnen og medfødte snilde var medvirkende årsag til, at gruppens fabrikation af stengunmaskinpistoler under ledelse af Eigil Skov Jørgensen (Foss) blev så stor en succes.

Axel blev den 4. februar 1945 arresteret af Hipokorpsset under kommando af den frygtede terrorist Ib Birkedal Hansen. Til trods for mange pinsler fik de ikke Axel til at røbe

noget, som havde værdi for tyskerne. Axel kom med på en sidste transport, der gik til Buchenwald. Han kom med de hvide busser til Neuen-gamme, og derfra gik turen videre mod Sverige, men Axel sprang af i København og var med til at befri os den dejlige 5. maj 1945.

Til trods for, at han var plaget af kz-syndrom, fik Axel et godt liv og et lykkeligt ægteskab med Astrid, som desværre døde før ham. Måske var det dette, der var årsag til, at modstandskraften ikke var så stor, da sygdommen indhentede ham.

Axel efterlader sig tre døtre og svingersønner og fire børnebørn, hvis sorg vi deler.

Æret være hans minde.

Neser

Ansigtet

Du læser det ikke
i dagens avis,
ikke i ugens blade,
men i en krog i dig selv
der finder du hverdagens plage.

Atomer og angst,
det spejles der'
i alle de åbne spalter,
tanker der ånder død
i nervernes lasede pjalter.

Larm, trafik,
kaos og krig,
ødsel med menneskers liv,
du finder dig selv i centrum
– stille, tavs og naiv.

*Axel Fugl
Fra digtsamlingen
»Sneen i mit hjerte«*

ADRESSELISTE

BUCHENWALD-KLUBBEN

Fmd.: Hans Andersen, Sløsevej 19, 4894 Øster Ulslev, tlf. 54 86 55 59.
Kass.: Ernst Steen, Vendersgade 6, 1363 København K, tlf. 33 12 85 95.
Sommer: Møststien 6, Vester Lyng, 4500 Nykøbing S, tlf. 59 91 01 20.
Skr.: Mogens Madsen, Ved Bellahøj 13 A, 9. th., 2700 Brønshøj, tlf. 38 28 45 98.
Odense: Jørgen Hedegaard Larsen, Højvænget 2, 5230 Odense M., tlf. 66 11 33 85.
Aalborg: Fmd.: Chresten Stendahl, Rindalden 33, 9550 Mariager, tlf. 98 54 14 26.
Kass.: Henry Jensen, Østerled 44, 9370 Hals, tlf. 98 25 18 56.

DACHAU-KLUBBEN

Fmd.: John Nielsen, Margrethevej 28, Ejby, 4070 Kirke Hyllinge, tlf. 46 40 50 87.
Kass.: Ernst Nielsen, Ved Store Dyregave 42, 2. th., 3400 Hillerød. Giro 6 45 87 18, tlf. 48 24 86 59.

ALLIEREDE KRIGSSEJLERES VETERANFORENING

Fmd.: Verner Nielsen, Peblingevej 45, 4000 Roskilde, tlf. 46 34 19 20.

KRIGSSEJLERGRUPPEN 1939-1945

Bent Ørberg og Bjørg Vitnes, Torvegade 64, 3. & 4. sal tv., 1400 København K., tlf. 32 95 22 06 / 32 95 55 04.

LANDSFORENINGEN

ERHVERVSHÆMMEDE FRA FRIHEDSKAMPEN

Fung. fmd.: Jens Jac. Jensen, Fredrik den III vej 3. st., 7000 Fredericia. tlf. 75 92 54 57
Kass.: Knud Poulsen, Julsøvej 380, 8240 Risskov, tlf. 86 17 20 48, Giro 543 27 23.
Omegnsafdelingen:
Fmd.: Kurt Jakobsen, Dyrehavegårdsvej 15, 2800 Lyngby, tlf. 45 88 17 21.
Kontoret: Kongevejen 252 3, 2830 Virum, tlf. 45 85 58 98, Giro 8 81 17 88.
Kontortid for sociale sager: Tirsdag 10-12.
Esbjerg afd.: Fmd.: Marius Jensen, Hjertingparken 169, Hjerting, 6710 Esbjerg V., tlf. 75 11 64 18.
Kontor: Gammel Fritidscenter, Gønnvangsvej (ved Østerbycentret), 6700 Esbjerg.
Åbent hver onsdag kl. 14-17.
Sydøstjysk afd.: Fmd.: Jens Jac. Jensen, Frederik den III vej 3, st, 7000 Fredericia, tlf. 75 92 54 57.
Kontor: Vendersgade 28, tlf. 75 93 29 73, åbent tirsdag 14-16.
Kolding: Kontor: Staldgården.
Åbent torsdag kl. 14-16, tlf. 75 53 18 84.

Odense afd.: Fmd.: Henry Jensen, Strynøgade 14, 5000 Odense C, tlf. 65 90 32 02
Kass.: Alfred Andersen, Bregnevej 7, 5220 Odense SØ, tlf. 66 11 58 69.
Sydfyns afd.: Fmd.: Ole Martinussen, Brunns Alle 20, 5700 Svendborg, tlf. 62 21 40 48
Sjællands afd.: Fmd.: Mogens Henrik Nielsen, Nystedvej 14, Veddelev, 4000 Roskilde, tlf. 46 75 77 13.
Kass.: Villy Jensen, Lindevej 12, 3200 Helsingør, tlf. 48 79 45 91.
Aalborg afd.: Fmd.: Borge Dahl, Herskindsgade 9, 9000 Aalborg, tlf. 98 12 84 92.
Kontor: Sofieldalsvej 80, 9200 Aalborg SV, tlf. 98 18 58 18.
Åbent torsdage 10-16. Åbent for kammeratligt samvær torsdag 14-17.
Århus afd.: Fmd.: Wilfred Thomsen, V. Stuckenbergsvej 25, st, 8210 Aarhus V., tlf. 86 10 41 25.
Kass.: Erik Bjørn Nielsen, Brovænget 25, 8250 Egå, tlf. 86 22 29 48.
Centrets adresse: Skovvangsvej 220, 8200 Århus N, tlf. 86 16 91 18 i åbningstiden:
Tirsdag og torsdag kl. 10-12.

FORENINGEN AF GESTAPO-FANGER FRA BESÆTTELSEN

Fmd.: Solveig Skjøtt, Dalsø Park 128, 3500 Værløse, tlf. 44 48 56 74.
Kass.: Salle Fischermann, Toftekærsvvej 28 C, 2820 Gentofte, tlf. 39 65 89 90.

HANNOVER-STÖCKEN

Fmd.: Peter Møller Madsen, Sjælør Boulevard 12,2 tv., 2450 Kbh. SV., tlf. 36 16 60 98.
Kass.: Carl Adolf Sørensen, Egernevej 24, 8270 Højbjerg, tlf. 86 27 23 47.

HORSERØD-STUTTHOF-FORENINGEN

Fmd.: Harry Em. Rasmussen, Ejgårdsvej 14B, st. tv. 2920 Charlottenlund, tlf. 39 64 11 84.
Konst. kass.: Thomas W. Lewald, Voldboligerne 6, st. tv., 1426 København K, tlf. 32 95 44 47.

NEUENGAMME-FORENINGEN

Fmd.: Helge Hansen, Hovedgaden 38, 4350 Ugerløse, tlf. 59 18 80 09.
Kass.: Cornelius Olsen, Gammelgårds Alle 111, 2665 Vallensbæk Strand, tlf. 43 54 78 36.

RAVENSBRÜCK-GRUPPEN

Astrid Blumensaadt, Carlsbgade 5, 5000 Odense C., tlf. 66 12 79 08.

SACHSENHAUSEN-FORENINGEN

Fmd.: Peder Søegård, Amerikavej 7, 4. th., 1756 København V., fax. 55 44 10 32, tlf. 33 23 02 14.
E-post: pse17@dadl.net.dk
Kass.: Emmy Eskildsen, Nansengade 22, 5000 Odense C., tlf. 66 11 92 52.
Odense: Evald Lægteskov, Granparken 128, 5240 Odense NØ. tlf. 66 10 24 15.

THERESIENSTADT-FORENINGEN

Fmd. Birgit Krasnik Fischermann, Gl. Vartov Vej 29 2' tv., 2900 Hellerup, tlf. 39 62 83 55.
Kass.: Heinz E. Hess, Elverhøjen 1 C, 2730 Herlev, tlf. 44 94 44 41.

ARBEJDSKADESTYRELSEN

Æbeløgade 1 - Postboks 3000 - 2100 København Ø., tlf. 39 17 77 00, Fax. 39 17 77 11.
Konsulent Anna-Lise Clausen.
Kontortid: tirsdag kl. 11 - 13.00. Tlf. 39 17 78 60

FERIEMULIGHEDER:

Anholt: Ejers af De Erhvervshæmmede. 12 senge. Adresse: 4. Maj-huset, 8582 Anholt by. Henv. til S.E.F. Skovvangsvej 220, 8200 Århus N. Tlf. 86 16 91 18, i kontortiden eller Knud Poulsen, Julsøvej 380, 8240 Risskov, tlf. 86 17 20 48. Ansøgning om ophold i højsæsonen skriftligt senest den 1. februar.
Kegnæs: Ejers af Kammeraternes Hjælpefond. Se bladets side 2.
Smidstruphytten: Ejers af Foreningen af Gestapofanger fra Besættelsen. 4 senge. Henv. til: Solveig Skjøtt, Dalsø Park 128, 3500 Værløse, tlf. 44 48 56 74.